

АНАТОЛЬ ГАЛАН

ПРИГОДИ
РУБЕНСА

ANATOL HALAN

Adventures of Rubens

(NOVEL)

Published by
TRIDENT PRESS LTD., WINNIPEG, MANITOBA, CANADA
1968

АНАТОЛЬ ГАЛАН

Пригоди Рубенса

(ПОВІСТЬ)

Накладом
ВИДАВНИЧОЇ СПІЛКИ ТРИЗУБ, ВІННІПЕГ, МАН., КАНАДА
1968

Обкладинка роботи Володимира Пилишенка

Всі права застережені

ПРОЛОГ

У чепурній, хоч не дуже багатій селянській садибі виростав малий Ілько. Був він перший і старший, та його старшинство відчував хібащо шестирічний Петрусь. „По-дай!” „Принеси!” „Заверни курку з вулиці!” „Скажи собаці, щоб не гавкав!” І ще безліч подібних наказів.

Петрусь корився, бо Ількові було недовго вхопити за чуба й досить дошкульно потрясти. Ілько вже школяр, читає й пише, навіть допомагає батькові складати лист до дядька, що оселився в Зеленому Клині й спокушав родичів туди перекочувати. Але батько не хотів їхати нікуди, казав: Чого я там не бачив? Більше землі? Мені й своєї вистачить. Ротів небагато, двоє великих і двоє малих. Натисну на мозоля, та й вивчу оті роти. Тоді вже й вони підтримають родину.

Розуміється, батько не передбачав революції, та ще й жовтневої, та ще й большевицької, не передбачав, що двадцять родових десятин вилізуть йому боком... Правда, революція прийшла, коли вже Ількові було шіснадцять, а Петрусь закінчив тринадцятий рік.

— Ну, й що ж робитимеш, сину, далі? — питав батько, переглянувши синове свідоцтво про закінчення середньої школи.

— Буду малярем, тату.

— Малярем? Хати фарбувати?

— Та ні, тим, що малює картини. Я вже почав учитись приватно, а тепер хочу вступити в малярський технікум. . .

Батько докірливо посвистів.

— З картин, сину, хліба не їстимеш. Малюй собі на здоров'я, але науку вибирай іншу, практичнішу.

— Наприклад?

— Хіба я знаю? Тобі видніше.

Ілько послухав батьківської поради. Через п'ять років за спиною лишився геологічний інститут, а ще через три Ілько, як старший науковий співробітник, досліджував мінерали в алтайських горах.

Цікавий був час. Хоч у постійних мандрівках, хоч із спанням у шатрах і з непевною їжею, а цікавий. Тішило ще й те, що біля Ілька був його друг дитинства, Іван Давигора, хлопець, нівроку, велетенської будови й дуже винахідливий, коли справа торкалася якогось господарського влаштування. У штаті геологічної експедиції Іван числився завідувачем господарської частини й цілком відповідав своєму призначенню. А взяв його Ілько, так би мовити, з милосердя. Іван був найбіднішого роду, мав хвору маму й двох сестер-підлітків, утримував їх тяжкою

ковальською працею. Скінчив чотириклясну школу, а далі вчитись не міг, бо не вистачало матеріяльного пороху. Потім поховав маму, повіддавав сестер заміж і опинився на роздоріжжі. А тут приїхав у відпустку до свого села „майже професор”, Ілько Андріянович і запропонував:

— Збирайся, Іване. Якраз витурили за крадіжку нашого завгоспа, і ти займеш його місце. Я поручуся. Згода?

Ще б то не згода! Та де ж міг Іван краще влаштуватись?

Наступної відпустки вони вже приїздили в своє село, разом, удвох, і тоді Ілько одружився з сімнадцятилітньою Катериною.

А третя відпустка була дуже прикра. Батька визнали за „куркуля”, брата за „куркульського сина”. Добрі люди порадили Ількові негайно тікати в свої алтайські гори, але він до них не потрапив. Затримали в дорозі й скерували маршрут в інший бік. А далі —

Колима ти, Колима,
Чудова планега.
Дванадцять місяців зима,
Ну, а решта — „лето”.

Звідти пощастило вирватись за півроку перед війною. Потім була тисяча нагод загинути, потім дії перенеслися на інший терен, дуже далекий від України.

1

Сьогодні знову був фойерверк драматичних слів і обіцянок незабаром збожеволіти...

— Нема картоплі! Ти розумієш, нема картоплі! Чим же я годуватиму дітей? Може, папером з твоїми рефератами?

Під тиском обставин, Ілько взяв наплечника й парасольку, про всяк випадок, і подався до недалекого, через три станції, села — з метою товарообміну. Ілько мав кусок мила „пальмоліве”, дві пачки сигарет марки „камель” і шкарпетки, подаровані добросердним північно-американським вояком.

Ідучи вулицею, Ілько пильно вдивлявся в обличчя баверів, шукав людяної риси. Але, звихнені нацизмом, бавери відразу пізнавали авслендера (він же „фарфлюхте”), й їхня відповідь Ільковому „Грюс Гот” нагадувала „грр... гав”.

Проте, не було іншої ради. Ілько зауважив біля клуні самотнього старшого чоловіка, що скидав у гноївку стоптане кіньми сіно, і рішуче попростував до нього.

— Грюс Гот!

— Грр... гав!

— Чудова сьогодні погода...

— Яволь.

— Мабуть, буде добрий урожай...

— Яволь...

— Тоді покращає життя...

— Яволь.

Після цього вступу, Ілько приступив до справи.

— Може, шановний пане, продали б мені трохи картоплі? Я маю мило і цигарки. Ось...

Бавер узяв тендітний кусочок, зневажливо відкопирив губу й запитав:

— Скільки хочете?

— П'ятнадцять кілограмів, — видушив із себе Ілько.

— Кусок мила й дві пачки цигарок — п'ятнадцять кілограмів.

Бавер покрутив головою на знак незгоди, і взявся знову за вила. Ількові нічого більш не залишалося, як повернутись і піти геть.

Сьогодні йому катастрофічно не щастило. Він просив уже не п'ятнадцять, а десять кілограмів, до мила й цигарок додавав ще й шкарпетки, але бавери, наче змовились:

— Браухт ніхт!¹⁾

Повний суму, Ілько сів на траві у чийомусь садку (бо не було паркана), і збирався підкріпитись малесеньким кусником хліба з маргариною, аж раптом почув:

— Гей, що ви тут робите? Ідіть-но сюди!

Ілько наблизився до чергового, з каменя тесаного, обличчя.

— Чому ви сіли саме в мойому саду? Не знайшли іншого місця?

— Я сів поснідати...

---

1) Не потребую! (нім.).

— Снідають у хаті, коло стола, а тут у мене кури ходять...

— Ви думаєте, що я хотів украсти в вас курку?

— Мені вільно думати про все. Я бургомістр села. Чи можу я глянути на ваші документи?

Ілько витягнув аусвайс.

— Гм... У вас німецьке прізвище. Чому ж тоді ви блукаєте по селі?

Ілько пояснив причину свого блукання, додавши, що він має двох малих дітей.

І, на диво, кам'яне обличчя проясніло.

— Ходіть, я вам дам п'ятнадцять кілограмів картоплі. А цигарок мені непотрібно, маю досить свого тютюну.

Зворушений Ілько, за допомогою господаря, спер на плечі повний-повнісінький наплечник і, безупинно „данкаючи”, викотився м'ячем з доброзичливого двору. Тепер він почував себе героєм, знав, що на пару днів матиме спокій і зможе закінчити черговий реферат про демагогію практичного комунізму. Тільки на станції зауважив Ілько, що при ньому нема парасольки. Це трохи понизило його настрій, бо парасолька була добра, майже нова, так надійно захищала від дощу. Але що зробиш? Ілько від природи був забудькуватий і, слово чести, не міг пригадати, де він посіяв парасолу. Е, лихо з нею! Ілько сів у вагон, поставив наплечника на верхню полицю й віддався мріям. Колись же врешті, так званих, Ді-Пі улаштують по-людському. Ілько виїде до Америки, досліджуватиме десь ґрунти... І, можливо, Ількові умовини життя піднесуться там настільки високо, що... Ах, з якою радістю скине він це старе, з чужого плеча, барахло, одягне новеньке, як кажуть, „з голочки” убрання, відвідуватиме театр, оперу, музеї. Дітям він дасть високу освіту, не боя-

чись, що їм пришиють якісь вигадані ухили. Як добре стане жити!

Поїзд мчав, зупинявся і знову мчав. Випадково Ілько глянув у вікно й зауважив знайому назву станції, яка поволі віддалялась. Що? Це ж він уже приїхав!

Як корок із пляшки, вискочив Ілько з вагону й стрибнув. Стрибок трапився якраз над горбом, тому ноги, не знайшовши плаского опертя, сковзнулись, голова їх переважила, і з Ілька утворилось колесо, що кілька разів обернулося довкруги, на велике задоволення присутніх поблизу австрійських обивателів.

На щастя, Ілько не покалічився. Досить бадьоро підвівся, обчистив бруд з колін і... закам'янів. Він забув у вагоні наплечника з картоплею.

З кінематографічною ясністю уявив собі Ілько, як наплечник, погойдуючись, їде далі — до Відня, чи кудись ще, бо ж ніхто не наважиться тут, у буржуазній країні привласнити чуже добро. Ах, йолопе, йолопе! Повний гірких дум, похнюпивши голову, пішов Ілько на станцію, від якої на півкілометра віддалився.

2

За втраченим наплечником Ілько, проте, журився недовго. Що таке наплечник у порівнянні з вічністю? — Дрібний епізод, не більше. На очах Ілька злітали в повітря не наплечники, а чотириповерхові будинки. Загубив наплечник... А чи не загубив Ілько багато цінніше від цього, наприклад, батьківське — прадідівське ім'я. Який він там, до чорта, Еліас та ще й Рубенс? Це ж смішне. Був собі Ілля Рубан з Київщини, а ось тепер... Ілько зітхнув. У метушні раптової евакуації вихопився він без жодних документів, а зі слів німаки перекрутили його чесне

козацьке ім'я на свій лад, видали аусвайс і, таким чином, поставили хрест на минулому.

Сутеніло. На пероні було мало людей, бо вже пройшли вечірні потяги.

— Пане, чи ви б не згоднісь піднести мої речі? Я добре заплачу... Ілько озирнувся. На нього питально дивилося молоде, приємне, жіноче обличчя.

— Ви хочете, щоб я допровадив вас додому?

— Так. Бо ця валіза мені не під силу. Якщо ваша ласка...

Ілько уявив собі ганебне повернення без наплечника й парасольки, уявив презирливий погляд дружини, немилуче кепкування над ним, і йому схотілось якомога далі відтягнути той момент. Ілько згодний був навіть піднятися на вершину Альп, а не тільки пройти два-три зайвих квартали.

— Прошу! — відповів він. Я до ваших послуг.

Під час ходи жіночка майже без павз розважала Ілька розмовою. Вона розповіла, що недавно приїхала до цього міста, де має рідню, що в неї був чоловік — оберлейтенант і кавалер Залізного Хреста, але він (жіночка зідхнула) пропав без вісті, і тепер вона зовсім, зовсім одна, якщо не рахувати цієї рідні. — Уявіть собі, — щебетала жіночка, — мені двадцять п'ять років. Лише три роки я була замужем, а тепер то вже й не знаю, чи візьме хто. Добре, що мій Ганс був практичною людиною, лишив мені досить грошей і коштовних речей, отож, я маю змогу жити... Жити в цьому маленькому місті, проте, досить сумно. Раніше вона мешкала в Відні. Це непорівняно! Ви знаєте Відень? Так? Значить, співчуваєте мені... А ви чужинець? Проте, у вас добра вимова і, слово чести, я мала вас за німця. Розуміється, це нічого не мі-

няє. Я ніколи не належала до упереджених проти чужинців „наці”. А є у вас таке ім'я Грета? Нема? Шкода. Мене звуть Грета. Грета Бекер. А вас? Рубенс? Еліас Рубенс? То в вас ,напевне, тече німецька кров?

— Тече, — муркнув Ілько, — аякже, з діда — прадіда...

Жіночка раптом сплеснула руками.

— Слухайте! Та ж ви є славетний маляр? Так? Вас закинула сюди війна? Говоріть мені!

„Цього мені ще бракувало, — подумав Ілько, — а проте, яка різниця? Однаково я цієї дурочки більше не зустріну”.

— Я маляр, — упевнено відповів Ілько.

Тоді жіночка почала видирати з рук Ілька валізу.

— Дозвольте, я сама... Мені соромно, що я завдала вам клопоту... такій людині... Тільки ви мене проводіть. Я така щаслива, о, я недаремно сюди приїхала. Щоб ви знали, німецькі жінки високо цінять мистецтво і мистців...

Валізки, з лицарських переконань, Ілько не дав. Експансивна жіночка взяла його під вільну руку, захоплено дивилась в обличчя Ілька і весь час повторювала:

— Ах, мій Боже, хто б міг думати? Яка я щаслива!

„Диви, яке дурне! — міркував тим часом Ілько. — Воно навіть не може збагнути, що Рубенс жив у сімнадцятому віці. Чуло дзвін, та не знає, де він”.

— Маестро! -- щebetала жіночка далі, — я прошу, щоб ви мене називали Гретхен... Чути з ваших уст своє пестливе ім'я буде для мене великою приємністю...

Ілько скоса глянув на свою супутницю.

„А вона гарненька, — зауважив він у думці, — ач, яке блискуче бісеня... Тільки ж у мене жінка з дітьми... І якого чорта я з нею поплентався?

Грета вела Ілька далі. За його приблизним підрахунком, вони вже пройшли не менше, як кілометр. Тепер вони почали підійматись угору.

„Чи не хоче ця цокотуха, — подумав Ілько, — справді сперти мене на вершечок Альп? От тобі й „до ваших послуг“...

Грета наче вгадала його побоювання.

— Тут уже недалеко, — сказала вона, підтримуючи за різок свою валізу. — Он той білий будиночок...

За п'ять хвилин вони стояли перед дверима будинку.

— Дивно, — зауважила Грета, — чому це в нас замкнено й нема світла?

Вона відімкнула своїм ключем масивні двері. На столі, в передпокої, лежала записка:

„Ми з чоловіком виїхали в нагальній справі до Інсбруку. Обід я не встигла приготувати, візьмеш щось у коморі. Повернемося завтра, в полудень. Тітка”.

— Та-ак! — зітхнула Грета. — Цього я не сподівалась. Коли б знала, затрималась би до ранку в знайомих.

— А хіба ви боїтесь одна?

Грета серйозно глянула в очі Ількові.

— Боюсь. Кажу, не криючись. Ця жахлива війна зробила з моїх нервів якусь болючу рану. Я абсолютно не можу лишатись на самоті та ще в порожньому будинку. Мені ввижатимуться і вчуватимуться всякі страхіття...

Ілько мусів би бути галантним кавалером і запропонувати знову свої послуги, але почуття обов'язку перед родиною промовляло в ньому сильніше від чемности, або співчуття. Він мовчав.

Тоді Грета почала наступальну дію.

— Слухайте, маестро, я безмірно вдячна вам за ваше лицарське ставлення до незнайомої жінки. Ви потруди-

лися ради мене, але... довершіть свій благородний чин, врятуйте вашу супутницю від страшного безсоння, лишіться до ранку!

Зауваживши, що Ілько вагається, Грета додала:

— Може, ви думаєте, що це незручно? Цілком зручно. Тим більше, я гадаю, вам нема перед ким відповідати за свою відсутність. Я чула, — лукаво примружилась Грета, — що відомі мистці рідко коли одружуються...

„Ху ти, диявол, — подумав Ілько, — так просить... І я мушу зараз белькотіти, що я ніякий заїжджий мистець, а таке собі бездержавне барахло, що вже рік мешкає в протилежному кінці міста й їздить жебрати у баверів картоплю”.

Ількове самолюбство надуло губи.

„Зрештою, — заспокоював себе Ілько, — я попередив жінку, що в разі невдачі з купівлею, можу лишитись ночувати в приятеля, а завтра купівлю продовжуватиму”.

— Гаразд, — сказав Ілько, — я залишусь.

Задоволена Грета з радісним вигуком схопила гостя за руки.

— Ви надзвичайно милий, маестро! Роздягайтесь, будь ласка, зараз я вас почастую вечерєю.

Хоч варива тітка не приготувала, але Ілько, пощирості, не міг пригадати, щоб він за останні п'ять років колись так смачно й багато їв. На столі стояли: добрий шмат сала, яєшня з шинкою, сир із сметаною, глечик молока і білий, як сніг, хліб. Крім того, в екзотичній старовинній карафці перлисто вилискувала уславлена „форарльбергка”.

То була напричуд мила і весела вечеря. Підпилий Ілько дав волю своїй фантазії й розповідав Греті такі дивовижні історії з передвоєнного і воєнного життя, що

вразлива жіночка сплескувала руками й не зводила зачудованого погляду з Ількового обличчя.

На розповіді Ілько, справді, був великий майстер. Навіть у концтаборі за ним закріпилося ім'я „таборової Шехерезади!”. Не тільки чуйливі політв'язні, а й похмурі злодії, убивці, гвалтівники, вся та бражка, яка загально називалась „урками”, готова була день і ніч слухати „Шехерезаду”. Урки навперебій підтримували Ілька їжею, і тільки цим можна пояснити те, що він успішно витримав п'ять років страшної, голодної, советської каторги.

Уже годинник показував 12 ночі, коли Ілько і Грета скінчили вечерю. Тепер постало питання: де буде краще спати маестрові — на тітчиному ліжку, чи на Гретиному?

— Певне, що на мойому, — вирішила вона. — Узнаєте всі мої секрети. . .

П'яненький і, як бубон тугий від їжі, Ілько тепер уже не шкодував, що лишився. Справді, що ж тут такого? Він навіть був не від того, щоб пофліртувати з милою жіночкою, певно, в межах дозволених.

— А що, як я, справді, взнаю ваші секрети? Чи не доведеться тоді вам платити мені відчіпне за мовчанку?

— А яке б ви хотіли відчіпне?

— Гм. . . Очевидно, не глечик молока. Я б претендував на хвиливе володіння вашими устами. . .

Треба сказати, що Ілько іноді дуже любив барвисті вислови.

— Он як! — зашарілася Грета. — А невже мистці після пестошів муз знижуються до бажання пестошів звичайної жінки, до того ж, не дуже вродливої?

— Ви надто скромні, або надто хитрі, — відповів Ілько. — А якщо хочете компліменту, я скажу, що таких чудових уст я мало бачив на світі.

— То, може, ви мене колись намалюєте?

— Можливо...

Грета провела Ілька в свою кімнату й, жартуючи, попередила:

— Я тут, за стіною. Злякаєтесь чогось — постукайте...

Ілько роздягся і ліг у білосніжне ліжко. Ні, йому таки на думку не спадало постукати в сусідню стіну. Коли б так, років десять раніше... А тепер — тридцять п'ять із хвостиком, підтоплена оболонка і столітня, за досвідом і переживаннями, душа. Можна плескати язиком усе, що завгодно, але ж Ілько — чоловік і батько...

Минула ніч. Після сніданку Ілько став прощатися з милою жіночкою. Вона була ще більше життєрадісною й ніжною, бо їй, як вона казала, снився чудовий сон. На диво, майже такий самий сон бачив і Ілько. Не зважаючи на його протести, Грета напакувала йому цілий кошик харчів. (Коли б їй було відомо, що він ганявся за картоплею!) Потім почистила Ількову одягу. Потім, сантиментально зітхнула, підрізала підшивку в рукаві й сказала:

— Я знаю, що адреси забуваються, або губляться. Отже, щоб не трапилось ні того, ні другого, я тут напишу свою тутешню і віденську адреси. Захочете — напишете, або відвідаєте, не захочете — воля ваша.

Місто тільки но починало життя. Ось вдалині будинок, де Ілько мешкає. А як же він явиться без картоплі, з цим підозрілим кошиком, звідки визирає шинка і груба хлібина? Який бавер так би розщедрився? Ні, Ілько таки мусить дістати картоплі й приїхати, принаймні, в обід, тоді покажеться більш природною його затримка. І рішуче звернувши в бічну вулицю, Ілько попростував до станції.

Метушлива юрба пасажирів, переважна частина яких поспішала до праці й тому не дуже додержувалася правил черги, майже внесла стиснутого тілами тендітного Ілька до вагона і, промчавши вузьким коридором, з розгону посадила на вільне місце в купе. Спітнілий і трохи переляканий за свій кошук, Ілько спочатку перевірів, чи не вискочила звідти шинка, а тоді глянув убік, на сусіда. І — о, диво! Сусідом його був Іван Давигора.

— Іване! — вигукнув Ілько. — От несподівана зустріч! А куди це ти так рано?

— Повертаюсь додому, друже. Везу різну кухонну хрінювину.

І Іван хитнув головою в напрямі полицки.

Ількові очі так само піднеслися догори і побачили два грубих наплечники. Один був, напевне, з картоплею, бо полотно не мало гладкої, обтягнутої форми, а виступало горбиками. І тут Ілька раптово навістила геніяльна думка:

— Ти маєш картоплю?

— Маю.

— А не проміняв би ти її за шинку?

— За шинку?

— Еге ж.

— Картоплю за шинку? Ти що, жартуєш?

— А хіба картопля цінніша? — несміливо, наївно запитав Ілько.

— Та ні, навпаки, я дивуюся твоїй пропозиції. Багато в тебе шинки?

Ілько витягнув з кошика більш, ніж чверть стегна й показав. Купе закам'яніло від заздрощів і масово ковтуло слину.

— Ого! — здивувався Іван. — Та я тобі за цю річ віддам картоплю разом із наплечником. Тільки для чого ж ти міняєш таке щастя?

Ілько збрехав, що отримав пакунок від рідні, з Америки. У пакунку було ціле стегно, і Ілько, з християнських міркувань, вирішив частину проміняти комусь із своїх. А оскільки натрапив на Івана, хай Іван поласує...

Взаємно задоволені, Ілько й Іван обмінялися своїм добром. Через дивний випадок, Іванів наплечник був, як рідний брат-близнюк загубленому Ільковому, отже, жінка нічого не помітить, і не треба буде вигадувати якоїсь пояснювальної історії.

Ілько попрощався з земляком і виліз на черговій станції, щоб повернутись назад. Кошик став значно легшим, але ж там ще лежали хліб, варені яйця і пляшка молока. Що з ними робити? Що робити з підозрілим, явно німецького походження, кошиком? Ілько уявив собі, з яким апетитом спожили б те все діти й дружина... Але дружина обов'язково запитає про джерело добутків, а Ілько, будучи майстром фантазії взагалі, в той же час надзвичайно невміло й незграбно брехав, коли справа торкалася його особисто. Він червонів, як дурень, очі в нього починали бігати в різні сторони, а кінчалось усе тим, що він признавався. Та признатись у вчорашніх походеньках Ілько не міг. Хоч він не так уже й завинив перед дружиною, власне, був жертвою жіночої агресії, але є пригоди, які краще обійти мовчанкою.

Ілько вирішив затерти всі сліди „злочину”. Хоч їсти ще не хотілось, Ілько, віддалившись трохи від станції, знищив десяток яєць і літр молока. Хліба не чіпав, бо хліб ніяких запитань не викличе. Кошика ж безжально закинув у канаву.

Ледве живий від надмірної ситости, Ілько сів у зворотній поїзд і за півгодини був дома. Діти кинулись батькові на шию, жінка, побачивши повний наплечник і хліб під пахвою, розцвіла, як троянда.

— Намучився, бідний? — спитала якнайтепліше.

— Ой, намучився, жіночко, — відповів Ілько, маючи на увазі страшну ваготу в шлункові. — Мушу лягти. . .

— Зажди, поснідаєш. Я зварила супу з галушками, твого улюбленого.

— Ні, Катрусю, дякую, хай після.

— Таж суп прохолоне. Сідай мені зараз. Як це можна — нічого не ївши?

— Не буду їсти! — вигукнув Ілько рішуче.

— Не будеш? Чи захворів?

— Мабуть, захворів. Щось мені коле в шлунку. . .

Перелякана дружина кинулась готувати грілку, і за п'ять хвилин Ілько, роздягнений, лежав у ліжку, про всяк випадок, трохи постогнуючи.

А жінка, як милосердна сестриця, міняла грілки і, для підсилення їх лікувальної ваги, за кожним разом цілувала недужого.

Ілько дивився на неї з щирим захопленням. Тій веселій удовичці, хоч вона й приваблива, далеко до його Катрусі. Таж Катруся має лише двадцять три роки, в неї очі, які дві стиглі вишні, і малинові уста, і зуби біліші від снігу. А добра, як ангел. . .

Раптом Ілько зауважив підозріле приготування. Жінка остуджувала воду й додавала туди якихось крапель.

— Що ти робиш? — тривожно запитав Ілько.

— Хочу дати тобі промивальне. Побачиш, як відразу полегшає. . .

Ілько блискавично підхопився і не менш блискавично одягнув штани.

— Не треба! Уже нема жодного болю.

— То сідай їсти.

— Не хочу, Катрусенько, їй-бо, не хочу, зачекаю на обід.

І Ілько сів до столу та взявся до перерваного поїздкию реферату.

4

У купленій одного разу місцевій газеті Ілько прочитав хроніку, яка його дуже вразила. Кореспондент, захоплений під літерами Г. Б., писав:

„Военна буря закинула в нашу гірську місцевість нащадка славетного Рубенса. Волею Провидіння, молодий Рубенс такий самий фаховий маляр. На жаль, точне місце перебування мистця невідоме”.

„Це — Грета, — сказав собі Ілько, — але для чого вона це зробила? Може думає, що я прийду подякувати?”

Поза своєю недоречністю і сміховинністю, хроніка, проте, підказала Ількові авантурну думку: а чому б „нащадкові славетного мистця” не спробувати? Він же трохи вчився у фахівця і хоч встиг забути ту науку, але... не святі горшки ліплять. Ілько знав кількох малярів, які навіть тут, на скитальщині, заробляли собі сякий-такий шматок хліба. А Ількові треба конче подумати про якийсь практичний фах, ой, треба!

Уже другого дня Ілько приніс фарби, пензлі й інше малярське приладдя і, на здивування дружини, сів малювати.

Перша спроба була аж надто невдалою. Сині дерева росли на березі червоної річки, а птах, що повис угорі

нагадував тяжкий американський бомбардувальник. Талант Ілька оцінили тільки діти. Вони дуже тішилися з татового малюнка і, якщо б не рішучий протест матері, обов'язково приладнали б його поруч з іконою.

Та Ілько не здався. Він з'їздив до приятеля — маляра, поновив свої знання про правила малювання і почав працювати знову.

За тиждень, після багатьох виправлень, у нього вийшов уже пристойний пейзажик, а за два тижні Ілько почав малювати свою дружину.

Певно, що дружина не могла сидіти непорушно. Кожні десять хвилин вона вставала, або глянути на їжу, що варилась, або покликати з вулиці дитину. Ілько нервував, сварився, а врешті умовився з дружиною, що він малюватиме її раннім ранком, під час сну. Так, він безперечно мав здібність портретиста. Після багатьох недоспаних ночей, на полотні, як жива, лежала Катруся — в легкій сорочинці, із закинutoю за голову рукою. Портрет Ілько повіз до приятеля. Той зробив деякі фахові зауваження й сказав, що з Ілька будуть люди. . .

З того часу Ілько забув про реферати і весь поринув у малювання. Малював дітей, господиню, сусідів, раз-у-раз краще, вдаліше. У кутику кожного малюнка Ілько, на офіційній підставі, підписував „Е. Рубенс” і заповняв своїми працями стіни кімнати. Він уже вирішив спробувати щастя, продати, або проміняти якийсь портрет, і раптом у його спокійному родинному житті трапилась драматична подія. . .

Якогось там дня, а чи вечора, в оселю, де жив Ілько, він же, за документами, Еліас Рубенс, завітав невгамовний таборовий промисловець, Іван Давигора. З незмінним наплечником, цього разу худим, як колишній кацетник,

Іван без стуку відчинив двері до кімнати, переступив поріг, а тоді вже запитав господиню:

— Можна увійти?

Катруся стверджуюче хитнула головою.

Не роздягаючись, Іван уместився в єдиному кріслі, що стояло біля саморобного письмового стола, закурив „камеля” й сказав:

— Так вашого, мабуть, нема...

— Нема, Йване. Поїхав щось проміняти, бо знов сидимо без картоплі.

Іван хитро посміхнувся.

— Проміняти, кажете. А що саме? Чи не шинку?

— Яку шинку?

— А ось таку. Американську. І чого це ви, Катре, придурюєтесь?

У Катрусі був дуже здивований вигляд. Вона навіть зупинилась на півдорозі до плити й запитала:

— Що ви хочете цим сказати?

— А те, — відповів Іван, — що хто дістає американські пачки з самої Америки, не потребує їхати по картоплю. Цього добра принесуть до хати, скільки схочете.

Катруся далі не розуміла.

— Хіба ж ви забули, — прорік Іван із почуттям своєї пам'ятливої зверхності, — як Ілько заміняв мені шинку за картоплю?

— Шинку?

— Та не собаку ж. А яка вона — американська, чи французька — я їй у зуби не дивився. З'їв та й усе.

Катруся, однак, попросила розповісти докладно про шинковий товарообмін, і Іван, дивуючись жіночій необізнаності, переказав, як він зустрів у поїзді Ілька, а Ілько, мовляв, віз чверть вудженого свинячого стегна й віддав

ту чверть йому, Іванові, приблизно, за двадцять кілограмів картоплі. Іван ще й досі дивується такому невивідному для Ілька товарообмінові. Але він думав, що в Ілька тої шинки не бракує, адже, він дістає з Америки пачки, значить, усе в порядку.

Іван не зауважив, що Катруся гаряче прошепотіла: „я йому покажу шинку!“, а довідавшись, що Ілька сьогодні, мабуть, не буде, сказав:

— Шкода, але доведеться мені відчалювати з порожніми руками. Я, по-правді сказавши, думав, чи не розживусь у вас чогось американського.

Можна собі уявити, як на другий день зустріла чоловіка молода дружина. Лице в неї пашіло від обурення, очі вказували безмірну зневагу.

— Так ти ось який! Дістаєш з Америки шинку, сам її жереш, а решту міняєш на паршиву картоплю? А діти не хочуть шинки? А я не хочу? Хай би ж тебе трясця взяла! Так ось чому тобі не смакував суп із галушками. Ще б пак, після шинки! Ірод ти, а не батько і чоловік. Виміняв нам картоплі? Іди ти з нею під три чорти!

Ілько стояв посеред кімнати в стані цілковитої розгубленості й тільки беззвучно ворушив губами. Добре, що на цей час не було дітей, що вони нічого не чули.

— Катрусю. . .

— Не підмазуйся, Іроде! Отак мене дурити? Коли б же я знала раніше. . .

І Катруся гірко заплакала.

Жіночих сліз Ілько зносити не міг. Краще б його одшмагали нагаями. І він почав надхненно брехати:

— Катрусенько, присягаюсь тобі нашими дітьми, що жодної американської пачки я ніколи не діставав. А ту прокляту шинку я знайшов на станції, мабуть, забув якийсь

бавер. Вона лежала в кошику, разом із хлібиною, що я її привіз додому. Шинка ж була худа, самі кістки, а я знав, що в хаті нема жодної картоплини й віддав ту шинку Іванові. Але ж ми нею би зовсім не наїлись, а картоплі вистачило на цілий тиждень. Правда, я винний в тому, що відразу тобі того не сказав, чорт його знає, чому. Але ти мені вибач, серденько, я ось, може, продам якусь картину, і тоді купимо ціле стегно шинки. Ну, не сердься!

Катруся почала „відходити”, хоч ще й чмихала зрідка носиком, удаючи плач. Остаточне примирення відбулося вночі, після складення збоку Ілька урочистої присяги ніколи нічого не затаювати від Катрусі.

І знову настав мир в Ільковій родині. Навіть більше. Після того прикрого випадку фортуна повернулась до Ілька всім своїм сяючим фасадом, і йому вже стало здаватися, що завоювання життя не така тяжка річ. . .

Як ми вже згадували, а може й не згадували, Ілько розпіхав деякі свої картини по місцевих крамницях, де торгували книжками, зошитами, папером і різними дешевими, знов же паперовими та дерев'яними хатніми прикрасами. Кілька разів Ілько навідувався в ті крамниці, питав, чи щось продано, але відповідь завжди була одна:

— Гейст ніхт.²⁾

Цього дня Ілько почав робити черговий обхід крамниць без ніякої надії на успіх, навіть вирішив забрати картини, бо й нащо ж вони вигоратимуть на сонці в тих вітринах? Краще обгорнути папером і хай собі лежать десь у кутку, в хаті. Однак, на вітрині першої крамниці Ількових картин не було. Здивований, передчуваючи приємний сюрприз, Ілько спитав господаря:

— Продали?

2) Не йде (нім. діалект).

— Так. І за добрі гроші. Ось вам 600 шілінгів, а 200, як ми домовилися, мені за комісію. Приносьте ще.

Далі був такий самий неочікуваний, просто шалений успіх. Усі десять Ількових картин, добрих і не дуже добрих, були продані. В одній крамниці Ількові сказали, що покупець приїздив із Відня й дуже просив повідомити його, коли в крамниці появляться ще якісь картини цього майстра.

От так штука! — думав Ілько. І раптом ляснув себе по лобі. Це зробив свою справу Гретин допис. Мила жіночка, як же не бути їй вдячним! В Ілька всі кишені пороздувалися від грошей. По-над три тисячі шілінгів — такий був наслідок обходу крамниць. „Тепер, Катрусю, я принесу тобі ціле стегно шинки!“ — урочисто сказав сам собі Ілько й рушив у нововідкриту крамницю м'ясних виробів.

— Я хочу шинки. . .

— Скільки накажете? Сто грамів? Двісті?

— Всю.

— Як то всю? Тут вісім кілограмів і це коштує 1,200 шілінгів.

— Загорніть!

Продавець здивовано дивився на Ілька й не загортав, аж поки той не виклав на прилавок потрібну суму.

Весняним вихорем влетів Ілько в свою квартиру, бебехнув на стіл тяжкий пакунок і крикнув до Катрусі:

— А що? Я тобі не казав? Розгортай оце стегенце, ріж його, край, клич дітей та будем обідати.

Катруся побачила шинку й уся проясніла.

— Де ж ти взяв, любий?

— Купив. За свої власні гроші. А ось решта, ось, і ще ось. Сховай!

Катруся нарахувала дві тисячі сто шілінгів і молитовно склавши руки, дивилась на Ілька.

— Та звідки ж це, таке щастя?

— Звідки? Від продажу картин. Казали, щоб приносити усе, що тільки маю. Підуть!

Для Ількової родини звичайний день перетворився на Великдень, а Катруся навіть попросила вибачення:

— Прости мені, мій дорогий, що тоді назвала тебе Іродом. Ти мій коханий чоловік і кращого від тебе нема нікого в світі. . .

5

Життя, як і погода, чергує ясні й похмурі дні. А буває раптом так, що серед безмежної блакиті з'являється чорна хмара, затуляє потік сонячних променів і періщить холодним дощем по головах, які щойно насолоджувались ласкавим теплом.

Ількові акції йшли вгору. У нього вже було багато замовлень, він потрапив в аристократичні австрійські родини, малював ніжних панночок, які ніколи не торгувалися й платили високі гонорари. Вже Ілька було не впізнати в новенькому убранні й такому самому новенькому тирольському капелюсі з пір'ячком. Ілько змінив квартиру, перебрався в центр міста, повісив біля вхідних дверей мідну дощечку з написом: Мистець-маляр Е. Рубенс.

І ось треба було Катрусі надуматись приводити до порядку старе Ількове вбрання, мовляв, для роботи вдома. Те вбрання дбайлива дружина мусіла випрати, а щоб воно стало зонсім чисте, належало зняти підшивку з піджака.

Катруся відпорола один рукав і на внутрішній стороні його побачила адресу: Грета Бекер, Гастгассе номер 132, місто. . . Ось воно що! Це ж їхнє місто, десь тут не-

далеко, мабуть, на другому боці... Довго не думаючи, Катруся попросила сусідку доглянути дітей, а сама полетіла шукати Грету Бекер. Знайшла. Старалася бути витриманою. Спитала лише, чи знайома Грета з малярем Рубенсом. Так, Грета з ним знайома. Це дуже мила людина. А ви, бува, не рідня йому? То, може, скажете, де він тепер мешкає? Грета дуже хотіла б побачити його знову...

У Катрусі вистачило сил не розплакатись і відповісти, що, на жаль, його адреси вона не знає, сама сподівалась довідатись про неї в Грети й просить вибачити їй непрошену візиту...

А повернувшись додому, Катруся негайно склала в дві валізи свої речі й речі дітей, а Ількові лишила закапану сльозами записку: „Прощай, Іроне, й не шукай мене, бо це буде даремно. Я не хочу тебе бачити. Іди до своєї Грети. Гроші я взяла всі, бо мушу, поки не влаштуюсь на роботі, чимсь годувати твоїх дітей. Ох, який же ти паскудник! Катерина.”

Для Ілька ця записка була, як грім з ясного неба. Він давно забув ту веселу вдовичку, не надавав серйозного значення минулій пригоді. Але як довідалася про Грету Катруся? Хто, окаянний, про неї розповів? Трохи згодом Ілько зауважив розпоротий рукав і йому все стало зрозумілим. Чому ж він, дурний, не спромігся раніше „зліквідувати сліди злочину”? Так було просто — видерти той клаптик підшивки й спалити його. Правду кажуть, що людина стає розумною після того, як її наб'ють... А тепер що? Де шукати Катрусю й дітей? Куди вони повіялись?

Три дні Ілько нікуди не виходив, а на четвертий вирішив відвідати Грету. А може, їй щось відомо про дружину й дітей.

Трапилося знову так, що Грета була сама. Вона, звичайно, аж ніяк не чекала на Ількаві відвідини, й радість її з приводу цього була настільки бурхливою, що в Ілька віднявся язик.

— Ви? Це справді, ви? Ах, яка я рада, яка я рада!

Грета з такою експансивністю обертала Ілька навколо себе й так жагуче цілувала, що йому зробилось моторошно. Правда, Грета мала на це деяке право, але ж Ілько прийшов до неї зовсім не для того, щоб залицятись, або повторювати колишні дурниці.

Проте, від „дурниць” він гарантований не був. На столі знову з'явилася свіжа шинка, яєшня й карафка чистої, як сльози дівчини, горілки. „Еге, цим ти вже мене тепер не здивуєш!” — подумав Ілько. А далі розперезався. . . Почав знову верзти різні теревені про „клясичне обличчя” Грети, про те, як йому з нею добре, а кінчилося тим, що Ілько прокинувся вночі від дотику чогось теплого, м'якого й пахучого.

— Катрυσю! — скрикнув Ілько. — Ти повернулась?

— Спи, любий! — відповіла Грета. — Ти втомився й починаєш балакати якоюсь незрозумілою мені мовою. Поговоримо ранком.

Рапок був менш приємний, ніж ніч. Ще перед полуднем повернулися родичі Грети, й вона представила їм Ілька, як людину давно, ще з Відня знайому, відомого скрізь маляра, правдивого нащадка славетного Рубенса. . . Еліас досі неодружений, і ось тепер він приїхав до Грети, як її наречений, майже вже чоловік, і хоче разом з нею тут оселитись. Якщо родичі нічого не матимуть проти, вони лишаться в їхньому будинку, бо ж будинок досить великий і ніхто нікому заважати не буде.

Ілько, вирячивши очі, дивився на Грету, повний тихо-го обурення, але та наче не помічала його холодного погляду й вела свою пісню далі:

— Без сумніву, родичі розуміють, що поки Грета не має офіційного повідомлення про смерть Ганса, їй не дадуть дозволу на новий шлюб. Та це особливої ролі не грає. Головне — єдність сердець, однакові погляди на життя, взаємне уподобання. . .

Практичний дядько зразу запитав: а де ж Ількові речі? Чи він покищо приїхав без речей? Тут уже Ілько мусів сказати, що його подорожній вантаж перебуває на схороні, в одних знайомих, і він той вантаж перевезе, якщо буде згода родичів Грети відступити для них приміщення.

В той же час всередині в Ілька все протестувало. „Недарма написала Катруся, що я паскудник. Але ж без мене мене оженили, поставили перед доконаним фактом, чорт би забрав цю експансивну Грету. Боже, що я наробив!”

Ілько мало не плакав, та шляху для відступу не було. Незабаром з'явився на столі розкішний, весільний обід, потім була спільна родинна прогулянка в гори, потім Грета вже відверто лагодила шлюбну постіль.

Чого не трапляється на білому світі! Ще цього тижня був Ілько чоловіком Катрусі, ніжним батьком своїх дітей, і ось. . . Між іншим, Грета розповіла Ількові, що до неї приходила якась дуже гарна, молода жінка й питала про нього.

-- Хто то є? Може, твоя кохана? Але Грета нікому тебе не віддасть, нікому. І Грета хоче, щоб у неї був маленький Рубенс. . . Ти подаруєш своїй Греті маленького Рубенса? Любий, я ж тебе покохала з першого погляду, тоді, на станції. Через те й попросила провести. О, ти, не

пошкодуєш, що взяв мене за жінку. Ти житимеш, як сир у маслі, побачиш сам.

Ілько лише шморгав носом. А проте, за „А” мусить слідувати й „Б”. Другого дня до будинку родичів Грети приїхала валіза з білизною, мольберт і фарби. Від старої квартири Ілько, проте, не відмовився й, як побачимо далі, добре зробив.

6

Минув місяць від часу другого, абсолютно незаконного одруження Ілька. Була тепла серпнева ніч. Зорі з цікавістю зазирали в спальню, де „молодята” перешіптувались одне з одним. І раптом стук у сусіднє вікно, в кімнату, де спала тітка.

— Хто це?

— Відчиніть, тітусю, це я, Ганс. . .

Почувши таку заяву, Грета задрижала, як у пропасниці, моментально схопила Ількову валізу й мольберт із фарбами та жбурнула їх до тітчиної спальні. А Ількові прошепотіла на вухо:

— Любий, сюди, через спальню й подвір'я, якомога тихше. Ось тримай убрання й черевики, там десь одягнешся. Ганс уб'є тебе. Зрозуміло?

Ілька не треба було переконувати далі. Як прудкий кіт, вискочив він із рожевої Гретиної спальні, нечутно прочинив задні двері й білою тінню мигнув у напрямку близької гори, вкритої кущами ожини. На щастя, цей шлях відступу був по-за засягом спостережень з вулиці, надійно рятував утікача. Однак, бігши, Ілько ще встиг почути, як відчинились парадні двері в коридорі і пролунав радісний вигук Грети:

— О, мій коханий Гансе, ти повернувся!

Наступної хвилини Ілько відчув, як десятки ожинових колючок в'їлись йому в тіло. Він засичав, як гусак, і метнувся вбік. Але тут якийсь дідько поклав колючий дріт, і втікач з розгону сів на нього. Далі, вже обережно повзучи, знайшов Ілько безпечне місце, швидко вдягнувся й узувся та, постогнувши від болю, почимчикував схилом гори, про всяк випадок, у протилежну сторону від будинку, де так недавно був майже господарем. „Це тебе Бог покарав, йолопе, каявся Ілько. Ганчірка ти безхарактерна, а не чоловік. Погладили тебе, а ти вже й розманіжився. Ах, вражий сину! Не буде тобі прощення ні на цьому, ні на тому світі”. Раптом Ілько пригадав, що в спальні, з якої його викурили, лишився висіти чудовий портрет Грети в самій сорочинці, як колись Катрусин. . . Що ж Грета скаже Гансові? Ну, нічого, вибрешеться! Мовляв, до голови можна доточити яке завгодно тіло. Тільки ж під портретом підписано: Е. Рубенс. А Рубенса вже багато людей тут знає. Та й сусіди підшепчуть дещо. . . Ні, треба тікати, поки Ганс не зорієнтувався й не натрапив на Ільків слід. Треба завтра ж тікати.

Закінчивши перервану ніч у своїй колишній квартирі, Ілько спакував рештки власного майна, що складалося з двох пар брудної білизни й кількох ще непроданих картин, розплатився з господарями і рушив у невідоме.

Ілько знав, що в місті Ляндеку зорганізовано український табір, і там може прихилити голову бездомна персона. Не знав тільки наш недосвідчений мадрівник, з якого боку треба до того табору заходити, зліз за два кілометри перед міською станцією та й пішов навпростець, через поле. І потрапив Ілько просто в репатріяційну пащу, де лунали пісні про „Катюшу” й про „Знакомую вулицу”. Зразу ж перед Ільком виріс опецькуватий майор Орлов.

— Ви хто? Русский? Українець? Покажіть документи!
Ілько тремтячою рукою подав свій аусвайс.

— Рубенс... Еліас... Так якого чорта ви сюди прьо-те? Ілі ето ваш псевдонім? Ви говорите по руски?

— Говорю, — признався Ілько.

— А ето дело другое. Через три дня отправляється очередной транспорт на родину, ви поедете тоже. А тепер ідіте в канцелярію, зареєстріруйтесь.

Ількова душа зразу перемістилася в п'яти. „Через три дні? На родину? Е ні, це вже вибачайте! Однак, зареєструватись треба, бо ж одразу не втечеш”...

Ілько пішов до канцелярії й не міг потім того собі простити. Там уже, власне, не реєстрували, а допитували.

— Ну, сідайте. Де ви народились?

Ілько дипломатично мовчав.

— Народився де, сучий сине, я тебе питаю.

— На Ки-київщині...

— Київщина велика. Говори конкретно.

— У Василькові, — збрехав Ілько.

— Ага, значить, ти советський громадянин. А чому ж опинився закордоном?

— Німці вивезли.

— Вивезли? Це ми перевіримо. А скоріше всього, ти працював у жандармерії й своєчасно дременув. Так?

Ілько заперечливо покрутив головою.

— Звичайно, ти сам не признаєшся, але ми вияснимо. Ну, йди покищо до бараку.

У бараці знайшлося всього два українці-малороси. Вони балакали своєю мовою, але швидко й легко переходили на „общепонятний”. Почувши Ілкове „добридень”, вони підійшли до нього й запитали, з яких він околиць.

— Зі Львова, — сказав Ілько.

— То чого ж ти сюди прийшов? Тут лише свої, наддніпрянці.

— Я вважаю, що Львів такий же свій, як і Київ.

— Ну, це вже казка баби Палажки. Не був той Львів своїм і не буде. Говориш по-польському?

— Ні, не говорю.

— Значить, ти не зі Львова. Чого ж вигадуєш?

Ілько побачив, що з цими „своїми” нема про що балакати, ліпше вже підійти до корінних русаків.

— Ну, что, хахол, поедем на родину?

— Поїдемо...

— Но как примет тебя родина і нас всех? Скорее всего будет нам без пересадки Сібірь...

— А може, й не буде...

— Ти что, нікогда там не бил? Зачем ти пришол в етот, растуди его, лагерь? Нас ведь поймали і стерегут, а тебе жізнь надоела?

Ілько не зраджував своїх справжніх почуттів. Тут могла бути провокація. Але втекти він вирішив за всяку ціну. Першу спробу він зробив після обіду, піднявшись метрів на п'ять коло близької від табору гори. Але одразу ж почувся голос Орлова:

— Ей, ти, как тебя? За предели лагеря ходіть запрещено.

— Мені треба... до вітру.

— Что ето до вітру? По нужде? То так і говори. В твоем бараке есть соответствующее отделение.

Ілько спустився назад і пішов у „соответствующее”, хоч того й не потребував. „Чортові душі! — думав він. — Значить, це й є та мишоловка, якої я найбільш боявся.

Але буде ніч і тоді побачимо, як від нас не можна драпанути”...

Точно о першій годині Ілько, що не заснув і п'яťох хвилин, вийшов на подвір'я. Близько щось кашлянуло.

— Хто то? — запитав Ілько.

— Я, дружок...

— А хто саме?

— Да вот, поставілі мене вас стеречь. Боятся, щоб не удралі. Ти, может бить, хочеш удраť?

Ілько вловив якусь щиру нотку в голосі патруля й підійшов до нього, пропонуючи закурити.

— Ну, что ж, закурим, чтобы дома не журілись. Так у вас, на Україні, говорят? Куда ж ти, дружок, поедеш?

— До чорта в зуби, — одверто відповів Ілько.

— Ну зачем же так далеко? Не хочеш ехать? А?

— Не хочу.

— Ну, йді. Не бойся, стрелять не буду. Там вот горят огоньки. Это українский лагерь, і тебе примут. Катись, дружок!

З деяким недовір'ям і острахом, але Ілько „покотився”. Пройшов горою кроків з п'ятсот, а тоді чимдуж побіг на привітні „огоньки”. Тут він постукав до якихось дверей, і ті двері враз гостинно розчинились.

— Хто це?

— Втікач із советського табору. Пустіть переночувати!

— Пущу. А чому б не пустити? Тільки не заблукай серед ліжок. Тут ось сплю я з жінкою, а далі — діти. Тобі, вибач, доведеться цю ніч спати на підлозі, а завтра придумаємо щось краще. Заходь!

Ількові скотився з серця тягар. Він відчув, що тут його не зрадять, що небезпека минула.

— А чого тебе понесло в советський табір? — спитав господар кімнати. — Адже ти українець?

— Понесло, бо заблудив. Не знав, що то советська територія.

— Ну, нічого. Лягай, спи. Всі ми десь блукали, а потім опинилися в начебто надійному місці. Сюди для Орлова ходу нема.

7

Другого дня Ілько оформився в таборовій Управі, дістав ліжку в приміщенні для самотніх, дістав картку на харчі. Але це його заспокоїло не зовсім. Адже він хотів знайти дружину й дітей, а тут, як йому сказали, таких нема. Значить, треба рушати далі. Але куди податись? Де та місцевість, що дала притулок ревнивій Катрусі? Та й як тепер із нею зустрінись після досить довгої перерви? Адже Катруся питає, чим чоловік займався, чому не шукав її раніше? І що він скаже?

Поки Ілько вирішував ці складні проблеми, потроху заробляючи на малюванні тушом таборових дітей, минув тиждень. Була якраз субота й десь коло полудня з'явився в кімнаті для самотніх бльоковий комендант і сказав Ількові, що його хоче бачити один знайомий, просить зайти до канцелярії табору...

— Який знайомий? — спитав Ілько.

— Приїжджий. Не українець. Говорить лише по-німецькому. Прізвище, здається, Бекер...

Ілько весь похолов і шарпнувся з місця.

— Скажіть, що я зараз прийду. За п'ять хвилин.

А сам тим часом ухопив свій худенький наплечник і, скільки духу, чкурнув у гори. Вище й вище. Все далі від гостинних унівських бараків. Ох, як колотиться сер-

це, як воно гупає. Наче ковальський молот. Але тут уже на серце зважати не доводиться. Ач, розшукав, вражий син... Хоч, власне, вражий син — це він, Ілько, а вража дочка — Грета. Будь воно все тричі прокляте!

Золотаве сонце танцювало на гірських галявинах. Було надзвичайно тихо, тільки десь нижче перегукувались нашійні дзвоники корів.

„Ця худоба, мабуть, і живе в горах, випасується, набирає тіла, — подумав Ілько. — От би зараз попити молока! Чорти принесли того Бекера за півгодини до обіду, і тепер я голодний, як пес. Ах, Боже мій! Не щастить у житті, не щастить. З одної халепи в другу”...

Ілько ліг під деревом і з годину відпочивав. Потім не витримав. Не полізе ж переслідувач так високо, і взагалі, як він може догадатися, що Ілько в горах? А голод дає себе знати все дужче. Піти до корів... Адже Ількові доводилось не раз, під час своїх евакуаційних мандрів, дойти чужих корів на пасовиськах. Треба спробувати...

Ілько швидко розшукав череду. Була вона невеличка, може, з десяток тварин. До якої ж підійти? Яка рахманіша?

Ілько дістав із наплечника військовий казанок і попрямував до рудої, з білою шиєю.

— Бицю, бицю...

Корова дивилася спокійно, не виказуючи жодних злих намірів, але тільки Ілько присів коло неї й узявся за діжки, як тварина ірвонулася вперед і хвицьнула дояра задньою ногою по ребрах.

— Ах, ти ж. проклята! — засичав Ілько, зігнувшись удвічі. — Нацистка ти гітлерівська, а не корова. Гестапівка.

А їсти ж хочеться...

Ілько підійшов до другої тварини, погладив її по спині.

— Бицю, бицю...

На цей раз справа пішла добре. Молоко двома тоненькими цівками полилося в літровий казанок. Ось він уже наповнюється. І раптом хтось із несамовитим ревом „фарфлюхте!” вхопив Ілька одною рукою за плече, а другою з усієї сили затопив у обличчя.

Невідомо, чим би це закінчилось, але ж Ілько, як вуж, висмикнувся з агресивної руки й, лишивши на полі битви казанок та наплечник, покотився з гори. А вслід йому летіла добірна лайка...

Куди ж тепер? Куди? В горах хоч можна було заночувати, там є клуні. А в місті? Жодний австріяк не дасть притулку незнайомій особі. Назад, у табір? Ні, це небезпечно. А що, як той Бекер чекає досі? На станцію? Так, на станцію. Ще вистачить грошей на квиток хоч би до Куфштайну. А в Куфштайні, як казали Ількові, є також табір неповоротців. Скоріше на станцію! Може, якраз до вечора потрапить Ілько в Куфштайнський табір.

Квиток куплено. Поїзд мав бути за десять хвилин. Ілько пішов на перон і мимоходом глянув на себе в дзеркало.. Боже милостивий! Та який же червоний ліхтар посадив під оком той паскудний власник корів...

Ілько дістав хусточку й прикрився нею. Підходив поїзд. На пероні було з десяток людей. І раптом: що це? Якийсь чоловік бере Ілька міцно під руку й запитує:

— Рубенс?

— Ні...

— Як то ні? А це що?

Перед носом Ілька тріпотіла видерта в нього шовкова хусточка з вишитими літерами Г.Б.

— Це чия хусточка, свинячий ти хвосте? Моєї жінки?
Га?

На Ілька дивилися демонічні, повні ненависти, очі.

— Так ти хотів утекти від мене? Ні, не втечеш!

І тут Ількові несподівано пощастило. Він зауважив Івана Давигору й одчайдушно крикнув: — Рятуй!

А в Івана рука, як довбня, і та рука спочатку стукнула по голові напасника, і поки той хитався на місці, очманіло кліпаючи очима, підсадила переляканого Ілька в вагон. Поїзд рушив і, прискорюючи біг, помчав за своїм маршрутом.

— Хто то? — спитав Іван. — І чого він від тебе хотів?

— А чорт його знає! — відповів Ілько. — Прив'язалася, зараза. Може, передягнений енкаведист...

— А куди ж ти оце їдеш?

— У Куфштайн.

— До жінки?

— До якої жінки?

— Та не до моєї ж. Ну, до Катрі.

— А хіба вона там?

— Фі-і! — засвистів Іван. — Та й як же це, друже? Не знаєш, де рідна жінка? А я ж тебе шукав і не знайшов. Ти наче б то змінив квартиру. Де ж ти був увесь час?

Ілько набрав поважно-журливого вигляду.

— Мене вхопило НКВД.

— А — а! Били?

— А хіба ти не бачиш?

— Ну, тепер мені все ясно. І ти втік?

— Утік.

— Молодець. А мене, щоб ти знав, послала твоя Катря. Поїдь, каже, Бога ради, Йване, та пошукай мого дурня, адже він пропаде без мене...

— Дякую тобі!

— За що? Хіба за те, що почастивав отого ідіота? Так це дрібничка. Я ж був і в Ляндецькому таборі, питав людей, чи не знають такого. Ні, кажуть, не чули.

— І в канцелярії був? — затривожився Ілько.

— Чого мене понесе до канцелярії? От іще! Від людей довідаєшся швидше.

„Ну, слава Богу, — подумав Ілько, — все в порядку”.

— Так, кажеш, послала Катря?

— Та послала ж.

— Щоб привіз?

— Щоб знайшов і привіз.

— А як вона там живе?

— Живе. На дітей добрий пайок одержує. Ні з ким не балується.

Ілько готовий був обійняти Івана, але не скидав із себе журливого вигляду.

— Такі, брате, події трапляються в житті, — сказав він. — Добре, що жінка виїхала раніше й не зазнала горя. А мені...

Тут перед очима Ілька майнула гарна Грета, але він здмухнув той спогад, як пух з убрання, і зідхнув.

— Бачиш, загубив усе, навіть не маю білизни, щоб передягтися...

— Нічого! — потішив Іван. — Білизну я тобі дам покищо, а як припишуть до табору, дістанеш усе, що потрібне людині. Тітка УНРА голим не лишить.

Поїзд зупинився на станції Куфштайн. Ілько й Іван, не поспішаючи, пішли до табору.

— Ну, ось тут живе твоя Катря. Кімната число 7. Іди, цілуйся!

— Іване, заїдемо разом!

— Та чого?

— Ти розкажеш, як урятував мене від снкаведиста...

— А хіба тобі Катря не повірить? Ну, ходім уже.

Зустріч, проти сподівань, була зворушливою. Катруся (ангел!) обхопила побиту Ількову ніку й заголосила:

— Та й де ж тебе так розписали, бідний ти мій? Та й бодай же їм добра не було, проклятим!

У Ілька щиро виступили сльози. Він по черзі пригор- тав до себе дружину й дітей, а Іван розповідав, як те все було. Потім метнувся до свого бараку, приніс пару бі- лизни й пляшку самогону, захопив також і свою бездітну жінку.

І так вони, всі разом, відсвяткували Ількове „воскре- сіння”.

8

У Катрусі вистачило такту нічого не питати про Гре- ту Бекер. Епізод з адресою, обурення на Ілька затер все- могутній час. Тепер треба було думати про майбутнє, а не про минуле.

— Що ж ми робитимемо далі, Ільку? Може, поїдемо назад? Там тебе знали й цінили, як маляра.

— Ні, ні, Катрусенько. — перелякався Ілько. — Адже саме там хотіли мене репатріювати, і, можливо, досі сте- жать за нашою колишньою квартирою. Ліпше лишімося в цьому таборі.

Тим часом Ілько міркував: „Добре, як той божевіль- ний Ганс не почне шукати його по всіх таборах. А як почне? Правда, з юридичного погляду він нічим не зможе допекти Ількові, бо ж інтимні справи непідсудні. Але скан-

дал учинить. Крім того, що наб'є, поінформує Катрусю про те, як Ілько його заступав. . . І тоді вже напевне буде кінець подружньому життю. Хіба змінити прізвище? Власне, не змінити. а повернути своє, втрачене.”

Так Ілько й зробив. Попросив Давигору й ще одного земляка, ті посвідчили перед комендантом табору, що Еліас Рубенс, насправді, Ілля Рубан, комендант (француз) сказав „тре бьєн”, і Рубенс, пані Рубенсова та Рубенсенята були викреслені з картотеки, а натомість записали туди Рубанів.

Ілько торжествував. Дурний Ганс напевне не розшолопає, що Рубенс і Рубан одна особа. Та й адміністрація на запитання, чи мешкає в таборі Рубенс, зразу твердо відповідь: нема!

Однак, не було враховано справу репатріації. А вона ж якраз у ту пору набирала розмаху. І менш, ніж за місяць, Ілька з родиною покликали на розмову. . .

За столом сиділо четверо: французький комендант, два советських офіцера й перекладачка — українка. Один із советських запитав:

— Отже, ви громадянин Рубан?

— Так.

— Ви були до 1939 року підданим ССРСР?

— Ні, не був.

— А пригадайте. І скажіть, чому в вашій дружини на голові наша советська хусточка?

Ілько знітився й безпорадно поглянув на Катрусю. Та Катрусю не належала до тих, що розгублюються. Вона виступила наперед, заслонила собою Ілька й вибухнула, як з гармати:

— Хусточка, кажеш? Це та хусточка, що ти її не встиг здерти з голови моєї матері. Це хусточка давня, ще баби-

на, а не советська. Запрошуеш на родину? Подавись ти своєю родиною! Тьху!

Вигляд у Катрусі був войовничий. Комендант зажадав від перекладачки пояснення, й коли та дослівно все переказала, зайшовся нестримним реготом.

— Як? Подавись? Ні, це чудово сказано! А й гарна ж ця жінка. Наче малюнок. Скажіть їй, хай іде до бараку й спокійно живе зі своєю родиною. Не хоче їхати, то й не поїде.

Примара репатріації віддалилась, а проте, Ілько не був певний, що десь у глухому куті не схоплять його приятелі й не помчать у царство Сталіна. Ілько почав писати листи до всіх заокеанських українських комітетів, просив виручити, забрати, а він, мовляв, дякуватиме словом і ділом.

9

Ганс Бекер за всяку ціну хотів зловити Ілька. Може, колишній оберлейтенант і не був би таким наполегливим, коли б Грета, ластячись, як киця, що тільки ось потягнула зі стола заборонену для неї ковбасу, не сказала:

— Отже, ти, Гансе, будеш батьком...

Батьком? Ганс схопив олівця й почав підраховувати. Ні, його особисте батьківство в ті цифри наче б то не вкладалось, а проте... Проклята жіноча душа ніколи не зрадить таємниці там, де це невигідно. Ганс дивувався: чому ж, як жили з Гретою спочатку, три роки не було нічого, а ось тепер... Зрештою Ганс був делікатним і любив свою легковажну подругу. Тому не напосідав на неї з підозріннями й ревностями. Але Гансові страшенно хотілося знати правду. Все залежало від того, щоб точно встановити, з якого часу оселився фарфлюхте Рубенс у домі тітки. Тіточка під пару Греті. Вона запевнила Ганса,

що чужинець-маляр був лише квартирантом і не дозволяв собі жодних інтимних стосунків із Гретою. Ганс каявся, що тоді, під час зустрічі на станції, він так брутально повівся з Рубенсом. Чи ж не ліпше було поговорити, як мужчина з жінчиною, просто й лагідно в'яснити справу... Адже жінчина хусточка не могла бути речевим доказом близькості. Хусточку жінка мала право навіть подарувати, або ж вона випадково потрапила до кишені квартиранта. Ех, не навчила Ганса витримці навіть війна. Тепер чоловік гарної жінки вже не ліз би з кулаками, а спокійно попросив би дозволу поговорити десь за кухлем пива й відпустив би маляра з миром на всі чотири сторони.

Ганс об'їхав майже всі табори „переміщених осіб”, але скрізь йому відповідали: На жаль, такий тут не мешкає.

І ось одного разу, зовсім випадково, Ганс зустрів Ілька на соші. Маляр ніс на спині наплечник, мабуть, з картоплею, або з яблуками, видно, що був стомлений, бо ледве пересував ноги. Ганс ввічливо вклонився подорожньому й заговорив:

— Пане Рубенс, Бога ради, вибачте мені за те, що вас турбую, а в першій мірі не гнівайтесь... Ми колись зустрічалися з вами і... мені дуже прикро, що так сталося. Я тоді був дуже схвильований і уявляв собі різні нісенітниці. Тепер цього вже не повториться. Якраз ондечки є гастгоф, і я покійно прошу вас зайти разом зі мною, випити по склянці пива, або по келішку горілки й поговорити, як рівний з рівним.

Ілько моментально оцінив ситуацію. Тікати нема куди. Відмовчатись — не годиться. Удати, що ніколи в очі не бачив цю людину — смішно. Не вб'є ж Ілька дурний австріяк у гастгофі, при свідках, це не військовий час.

— Дуже прошу, — сказав Ілько, — я до ваших послуг.

І тут блискавично пригадалося Ількові, як він тими ж самими словами відповів дружині цього чудака, коли вона просила його піднести валізку...

Розчулений швидкою згодою, Ганс, як кожний австріяк і німець, що носять у собі міцно вкорінений принцип взаємодопомоги, відібрав у Ілька наплечник і закинув його на свою спину. Поруч з Ільком, Ганс видавався велетнем. Високий, ставний, з добре розвиненими м'язами, він був без порівняння гарніший і серйозніший претендент на трон у жіночому серці. Але жінка примхливе створіння. Іноді її більше захоплюють мінуси, аніж плюси.

— Ну, що ж, — сказав Ганс, — вип'ємо спочатку міцної?

Ілько відрухово, з деякою ніяковістю, схопився за кишеню. Ганс помітив цей рух і заспокоїв:

— Не турбуйтеся, будь ласка. Я вас запросив, я й плачу. В мене цього шлінгового сміття, Богу дякувати, вистачає.

Отже, почалася дружня розмова:

— Скажіть, пане Рубенс, ви довго жили в нашої тітки?

— Місяць. Точно місяць, — правдиво відповів Ілько.

— А доти там не бували?

— Ніколи!

— Гм... Тут, бачите, така справа. Жінка моя дуже гарна. І молода. А мене три роки носило по фронтах та рік сидів у полоні, поки не втік. Значить... в силу фізіологічних причин, мала право моя жінка тимчасово забути про мене... Ну, й як би вам сказати... Я б не здивувався, коли б, повернувшись, довідався, що моя жінка замужем, або ж, що вона має дитину від іншого. Хіба таких випад-

ків було мало? Однак, на щастя, цього не трапилось. Тепер же... справа стоїть так, що незабаром у нас буде якийсь додаток, чоловічий, чи жіночий... Я рахував... І здається мені, що від часу мого прибуття минуло не стільки, як треба, себто, бракує пари тижнів для такого щасливого результату. Я не підозріваю вас, Боже борони, тим більше, що тітка...

Ілько скинувся.

— Що, тітка?

— Божиться й запевняє у... вашій непричетності. Скажіть же мені, як мужчина мужчині, чи було щось між вами й Гретою?

Підпилий Ілько підніс догори руку.

— Присягаюсь. Присягаюсь усім моїм життям, теперішнім і майбутнім, що я завжди був збоку від вашої дружини...³⁾

— А портрет?

— Який портрет?

— Ну, той, у натуральному вигляді...

Ілько широко й розгонисто засміявся.

— Пане Гансе, ви ревнуєте мене навіть до портрета. Так, я малював вашу дружину в тому, як ви кажете, натуральному вигляді, але завжди в присутності тітки. Спитайте її.

„Тітка підтримає, — думав Ілько. — Якщо вже вона, спасибі їй, збрехала раз, то збреше і вдруге, і втретє, щоб захистити племінницю”.

— І тітка сиділа коло вас увесь час?

— Сиділа, аякже, не виходила, аж доки тривав сеанс.

---

3) Тут — гра слів. „Збоку” можна розуміти — в стороні й так само — під боком, себто, поруч.

— Ну, дякую вам, — сказав Ганс. — Дякую й забудем про нашу оцю розмову. Я лише хочу, щоб ви до нас загостили, щоб були нашим приятелем. Обіцяєте?

Ілько внутрішньо похолов.

— Не знаю, не знаю, пане Гансе. Адже я в найближчому часі їду до Америки й навряд, чи зможу скористатися з вашого ласкавого запрошення...

— Та тут же й думати нема чого. Ви, значить, живете в Куфштайні? Мабуть, на приватній квартирі?

— Так, на приватній...

— Ну, то цієї суботи сідайте на поїзд і зробіть невеличку прогулянку. Тітка казала, ви ще неодружений...

Ілько врешті дав слово приїхати й одразу ж вирішив, що цього слова не додержить. Він знав свою дурну звичку червоніти, коли доводилося вживати брехню. Тут це не впадало в око, бо обидва були червоні, як раки, після літра австрійського самогону, а там, так би мовити, на місці злочину... Ні, Бог з ним!

Після відвертої розмови, Ілько й Ганс розійшлися приятелями. Ганс на прощання довго тис руку Ількові й казав, що на сході живуть дуже порядні люди, які навіть не хочуть користатися з обставин... У кожному разі Ганс буде радий і візиті Ілька, і листам від нього з тої невідомої Америки, куди він збирається переселитись.

10

Ілько повертався додому, до табору, в доброму гуморі. Пронесло! — думав він. — Богу дякувати, що пронесло. Тепер уже йому не треба озиратись, боячись зустрічі з Гансом. А й наївний же той Ганс! Малярський сеанс в присутності тітки... Ха-ха-ха! Що це, середньовічні часи з церберами жіночого роду? Ілько примружився, як кіт

на сонці. Він згадав Грету в натуральному вигляді, яка після сеансу ще довго не відпускала від себе, мовляв, компенсуючи його труд. Про майбутнього нащадка Бекерів Ілько зовсім не думав, хоч і був певний на сто відсотків, що той прийдешній малий Бекер, або Бекерівна нічого спільного з Гансом не мають. Так, так, Грета натякала на це саме в ніч раптової втечі.

Ну, й що ж! Не буде ж вона вимагати аліментів при живому чоловікові. Хай ростить, на здоров'я, свою дитинку, „маленького Рубенса”, за її висловом. . .

Ще наповнений алькогольними градусами, тихенько наспівуючи, Ілько відчинив двері своєї кімнати, скинув наплечник з яблуками, поцілував Катрусю й дітей, і раптом зауважив у всіх якийсь святочний настрій.

— Що трапилось? — запитав Ілько. — Пачку дістали?

— Ні, — відповіла Катруся, — бери вище, маємо дозвіл на виїзд. . .

— Куди?

— Та ж до Південної Америки. Десь за місяць-півтора вже й виїдемо.

Ілько, від повноти почуттів, як дзига, закрутився на місці, а потім схопив Катрусю й підніс її догори.

— Пусти, бо ще покалічиш. . .

— Не покалічу. Ти ж легка, як пушинка.

— Ого, пушинка! 64 кілограми. . .

— Це для мене ніщо! — вигукнув Ілько. Я тебе й на дерево можу закинути. . .

Катруся потягнулась носиком у напрямі Ількового обличчя.

— Е, брате, то ти не тільки яблучок приніс, а ще й добре заправився. Де це тобі так пощастило?

Ілько, на законній підставі, сказав, що зустрівся з одним приятелем, приятель мав зайві гроші, ну, й вони дещо перехилили. . . Словом, подвійна радість. Від оп'яніння настроїв такий, що хоч до самого Сталіна в пельку й то не страшно, а від вістки про Південну Америку вирости крила й бубликом закрутився хвіст. . .

— Ах, і чорт же його забери! — скрикнув Ілько. — Ішов попри крамницю й забув вибрати на картку цигарки. Зачекай трохи. Катрусю, з обідом, а я скочу та візьму. Страшенно хочеться курити.

— Ліпше я скочу.

— Нічого, нічого, ти роби своє, а я за п'ятнадцять хвилин буду тут.

Трохи похитуючись, блаженно посміхаючись, Ілько вийшов за ворота табору й попрямував до міста. Раптом його наздогнало авто й стало, як укопане.

— Громадянинне Рубане!

Ілько відрухово озирнувся. І в той же момент із машини вискочили двоє військових, схопили Ілька під руки й поволікли з собою.

— Куди це? — дурнувато запитав Ілько.

— Куди? А ти, гаде, не знаєш? Коляборант нікчемний! Ну, тепер уже не вирвешся, дзуськи!

Один з військових, про всяк випадок, стукнув Ілька чимсь тяжким по голові й бідна голова, яка ще так недавно раділа, схилилась на груди, повна синього туману, де потонули всі минулі й теперішні події.

А Катруся чекала з обідом. У неї вже все було готове, тарілки стояли на своїх місцях, діти нетерпеливо брязкали ложками.

За півгодини мати нагодувала дітей, а сама не їла, бо й як же можна їсти, коли нема Ілька?

Після другої години чекання, вгризлася в серце Катрусі велика тривога. Що ж це з Ільком? Адже не було випадку, щоб він, пообіцявши швидко вернутись, кудись повіявся. Катруся збігала в ту крамницю, де вони завжди брали цигарки, спитала про чоловіка. Ні, сьогодні його там не було. Тоді молода жінка у відчай кинулась до Івана Давигори.

— Іване, Ілько зник. Пішов по цигарки й не повернувся. Я вже не знаю, що й думати, тим більше, що він навіть не був у крамниці.

Іван замислився.

— А коли це скоїлось?

— Три години тому.

— Пішов по цигарки?

— Так.

— І не повернувся?

— Так.

— Ваш Ілько в тюрмі, — сказав Іван. — Якщо неправда, даю відрубати собі один палець на лівій руці. . .

— Не жартуйте, Іване!

— А нащо мені жартувати? Хіба ви, Катре, не чули, як поводяться тепер советські мисливці? Вони намічають якусь жертву, садовлять її, ніби злочинця, до тюрми, чекають на догідні обставини, а потім тихцем перепачковують на родіну.

Катруся заплакала.

— Нема чого плакати, — заспокоїв Іван. — Добре, що ви не забули про мене. За годину, або дві Ілько вже буде в вашому розпорядженні.

І справді, Ілька знайшли в тюрмі. Він сидів за ґратами, блідий, як крейда, й досі не міг збагнути: чому він там опинився?

Адміністрація тюрми пояснила, що Ілька привезли в непристосованому стані, п'яного, привезли „союзники” й сказали, що за пару днів арештанта звідси заберуть.

Справу було полагоджено досить швидко. Комендант табору посвідчив, що за Ільком жодного злочину нема, й адміністрація тюрми відпустила на волю потерпілого, що збув свою біду легким переляком.

Після тої події Ількові було заборонено (від жінки) виходити з табору. В крайньому разі, він міг вийти в супроводі Івана Давигори, бо ж Іван з його довбнями-руками був надійним захистом не лише перед окремими „людоловами”, а й перед цілим кримінальним світом.

Лишалось чекати на виклик до консула й на відправку за океан. Усе було відсунуто набік, навіть малюнки й заробіток від них. Катруся сказала: — Я не хочу шілінгів, але хочу спокою. Мине півроку, а чи, може, й рік, і тоді ми житимем, як люди, а не як гнані звірі. Отже, Ільку, сиди вдома, пиши свої реферати, а я добуду й картоплі, і яблук, і ще може чогось. . .

11

Минуло два місяці. Лагідний вересень дмухав теплим вітрецем з домішкою бензинового й кам'яновугільного диму. Природа набирала жовтавих барв, а в серцях, так званих, переміщених осіб прокидалась весна. Переміщені остаточно переміщались з небезпечної Європи в принадний таємничий вільний світ. . .

Просторий перон станції Інсбрук роївся від людей. Старші, молоді й зовсім маленькі, з саморобними дерев'яними валізами, з мішками й клунками, у фантастичних унрівських „лахах”, міряли вздовж і впоперек перон, чекаючи на поїзд.

Родина Рубанів трималась купкою. Ніхто не смів відійти набік далі одного кроку. За цим пильнувала Катруся, що взяла на себе обов'язок голови родинної експедиції. Раптом вона зауважила дві знайомі постаті.

— Гей, Іване, Маріє, ходіть сюди!

Іван Давигора, що ніс валізку завбільшки з автомобіль, приєднався до своїх приятелів. Жінки почали оглядати одна одну й взаємно здмухувати пушинки з убрень, а чоловіки негайно скрутили товстезлезні цигарки з міцного австрійського самосаду.

— Значить, ніби їдемо, — сказав Іван. — А що буде далі?

— Буде добре, — запевнив Ілько. — Побачиш!

Власне, Ілько ні чорта не знав про ту Південну Америку, крім пісні:

Під теплим небом Аргентини,
Де всі жінки, як на картині,
Де радість в кожній є хатині,
Танцювали вони танго. . .

Але Ількові здавалося, що цього досить. Небо — тепле. Радости — хоч одбавляй. Ну, а жінки й танці хіба для молодих, не в цьому, так би мовити, суть.

Трохи турбувало Ілька незнання мови. Він сподівався, що виїде до Північної Америки й наполегливо вивчав мову англійську. А тут раптом прийшов дозвіл аргентинського уряду, і чи можна було втрачати золоту нагоду — якнайскорше звільнитись від репатріаційного страху, показати фігу комуністичним пропагандивним солов'ям.

Поїзд довгою вужакою просмикувався крізь гірські ущелини й тунелі. Жартома цей поїзд назвали „ді-пі обоз”, бо й справді, він на дев'яност відсотків був наповнений переміщеними. Ось і італійський кордон, де не

було жодної, бодай, формальної контролі, ось і „переходове” Торіно. Тут також табір, хоч дещо відмінний. Уже не бараки, а кам’яниці, нема дерев’яних ліжок і блощниць. Харч, в основному, макаронний, але поживний, навіть і м’ясе плаває в сосі.

Одного передобіддя Іван відкликав Ілька набік і зробив скокусливу пропозицію:

— Слухай, друже, а коли б нам отак метнутись до міста й купити справжнього італійського вина. Як би воно придалося до оцих білих черваків — макаронів...

Ілько заперечливо похитав головою.

— Не треба, Йване. Тут, мені казали, є якісь бісові карабінери, щось подібне до поліції, і вони стежать за тим, щоб наш брат-біженець не шлявся по місті, а сидів тихо в своєму переходовому. А що, як спіймають?

— Не спіймають! --- упевнено сказав Іван. Не від таких утікали.

Отже, двоє друзів, приславши пильність своїх жінок, пішли на алькогольні роздобутки. Дорогою Іван підтримував на дусі Ілька:

— Дістатись до Італії й не попробувати італійського вина? Для чого ж було тоді й приїздити?

Відстань до міста від переходового табору, що був розташований, мабуть, у маєтку якогось фашистівського достойника, дорівнювала, приблизно, півкілометрові. Це була якась занедбана площа, а чи вигін, зовсім порожній, тільки де-не-де перекидалися замурзані дітлахи. Ось на решті й міський брук та крамниці.

Приятелі шукали очима алькогольну вивіску, не знаючи того, що вино продається на кожному кроці. Трохи повагавшись, Іван сказав:

— А ось я зайду сюди й спитаю. Не вкусять же мене. . .

Розуміється, вино в крамниці було. Купили чотири пляшки, розраховалися лірами й уже мали щасливо повертатись назад, коли Ількові раптом стукнуло в голову:

— Стій! А я ж нічого не купив дітям. Іди собі потишеньку, Йване, а я он у тій крамниці бачу горіхи й цукерки. Іди, я тебе дожену.

Іван пішов у напрямі вигона, все озираючись назад, та Ілько не появлявся. Уже за приблизним Івановим підрахунком минуло півгодини, уже Іван і відпочивав на камені, і перекурив двічі — нема Ілька. Тоді, повний тривожного передчуття, повернув назад, до крамниці, де затримався приятель. І яке ж було здивування Йвана, коли він побачив Ілька в супроводі карабінера, що кудись вів бездержавну жертву. . .

— Куди це? — запитав Іван. — І за що?

— Помилка, — відповів Ілько зблідлими губами. — Я дав замість лір шлінги, а вони, ідіоти, думали, що навмисне хотів їх обдурити. Ось і ведуть тепер, мабуть, до гюрми. Пропав я!

Іван наблизився впритул до карабінера й попросив:

— Пане, відпусти його. Це мій колега. Він не знарошна. . .

— Но капічо!⁴⁾ — відповів карабінер.

— Відпусти, кажу, дам тобі триста лір. . .

Карабінер визвірився:

— Документо!

„А він плохенький, цей карабінер, — подумав Іван. — навіть і зброї не має, тільки що уніформа. . . А ну, Боже поможи!“

---

4) Не розумію! (Італ.).

Іван підніс до носа карабінерові кулак, який по величині дорівнював його кашкетові.

— Ось документо! Хочеш — стукну раз і тебе не буде. Капічо?

Карабінер розгубився, почав озиратись на всі боки, мабуть, шукаючи своїх колег, а Іван сказав Ількові:

— Не будьмо дурнями й тікаймо. Он табір за деревами височіє. А ну, швидше!

Ото був біг! Жодний учасник марафонських змагань не потрапив би так дременути. У Івана ще й кошик з вином теліпався під пахвою, та це, мовляв, дрібниця, Вітер свистів у вухах. Дві пари ніг обертались із швидкістю спиць у колесах. Ось і переходовий, ось і бльок, де розгашувалися приятелі.

Іван відсапнувся, витер рукавом піт на обличчі й попередив Ілька:

— Якщо й шукатимуть, якщо й знайдуть, не признаватись. Мовляв, знати не знаємо й відати не відаємо. І посилати всіх до чорта.

Проте, ніхто нікого не шукав. Вино з переляку було випито все відразу (трохи допомогли жінки), а потім приятелі завалилися спати й прокинулись ранком, коли вже гучномовець повідомив, що переміщені громадяни мусять збиратися й їхати до порту в Генуї.

12

Ось і порт. Ось і красунь-пароплав „Генерал Гайнцельман”. Люди стали в чергу, кожне із своїми похідними речами, й чекали на посадку. Раптом Іван звернув увагу на стривожених Ількових синів. У старшого був за спиною досить великий наплечник, а молодший героїчно прикривав той наплечник своїм тілом.

- Гей, хлопці, що то у вас?

- Тс, дядю, не кричіть. Не звертайте на нас уваги!

— Собаку везуть, вражі сини, — пояснив Ілько. — Хочуть на чорно. . . Як ми не умовляли, ні, не послухали, таки взяли. Та хрін із ними. Викинуть у море, то й викинуть.

Проте, хлопці щасливо пройшли контролю, і відразу ж заховали собаку в трюмі.

— Не гавкай, Карлушо, Бога ради, не гавкай. Хай уже тоді, як вийдем у море.

Нарешті пароплав, як величезна тварина, сопучи, чхаючи, плюючись, рокочучи, відчалив від берегів Італії. Вся переміщена маса одностайно поклала на себе знамено хреста й стала готуватись до нічлігу. Та раптом покликали вечеряти.

Ах же й вечеря! Повно м'яса, та з картоплею, та з сосом. А картопля підцукрена, і м'ясо солодке, і сос. . . Щось воно не по закону, проте, багато й без жодної заплати. А тоді морозиво, а тоді всілякі овочі. . . Боже, яка розкіш! Їли, аж за вухами лящало. Ілько знищив дві порції, Іван — чотири. Дітям давали додатково ласощі й овочі. Вони дуже зацікавилися ще не баченими в житті овочами з чудною назвою „Грейп-фрут” і переможно несли їх на витягнутих руках, щоб показати матерям. Та коли взялися їсти, зразу покривило їм роти. Оце так фрут! Хтось із команди пояснив, що ці овочі треба їсти з цукром і тоді вони добрі, а щодо користі — не кажіть! Одна овочина дорівнює калорійністю півфунтові м'яса.

Усім мужчинам дали на пароплаві якусь роботу. Ілька призначили за кельнера, Івана послали на кухню. Були й поліцаї, й пожежники, й санітари.

Погода стояла чудесна. Ані хмаринки, ані найменшого хилитання. Суне пароплав, немов величезний будинок, розрізує хвилі сталевим носом, чмихає потроху. І здається, що нема жодного руху, ніби стоїш десь на місці, або спиш у вигідному готелі, де ніхто не має права тебе турбувати.

Минула ніч. Пароплав непомітно просмикнувся через Гібралтарську протоку й вийшов на широкі океанські води. Зразу зникло поняття про землю, наче її й не існує. Небо і вода, вода і небо, а що просторіше — тяжко уявити, бо ж круглий обрій, як тарілка, приник до водної стихії й тримає її в тому крузі, не дає виплеснутись. А сонце однаково щедре й для синього неба й для не менш синього океану. Воно лле своє невичерпне світло з золотого ковша, сміється на повен рот, заспокоює людей: — Я вас не покину, не допущу до вас хмар. Грійтесь собі на палубі, як коти на ганту, грійтесь і мрійте. . .

Та завжди спокій чимсь мусить бути зрушений. Собачка Ількових синків якомсь непомітно вибралася з трюму й опинилась на палубі, серед людей, доброзичливо помахуючи хвостиком. А в цей час якраз проходив капітан.

— Що це за собака? — спитав він.

— Карло, — відповів старший Ількович, що помітив уже свого втікача й підбіг до нього. — Це — Карло. . .

— А як він сюди потрапив? Нелегально? Втопити!

Щоб було зрозуміле розпорядження, капітан обвів пальцем навколо своєї шиї, наче одягаючи мотузок, і показав на море.

Ількович заревів. Його підтримав молодший брат. А згодом і Катруся наблизилась до капітана, зазираючи йому в вічі благальним поглядом.

Хто зна, що більше вплинуло на тверду моряцьку душу — дитячий плач, а чи вигляд гарної жінки, тільки ж капітан раптом змінив своє рішення:

— Гаразд. Зробіть для пса на палубі загорожу, доглядайте й прибирайте за ним. А що буде далі, в Аргентині, не моя справа. Там, між іншим, досить суворий контроль. . .

Як би там не було, а Ількові хлопці мали тимчасове заспокоєння. Тепер уже легалізований Карло, хоч і на мотузку, вільно вештався по палубі й став загальним улюбленцем. Усі навперебій частували його, чим могли, хоч у пароплавній кухні ніколи не бракувало недоїдків, вистачило б не тільки на одного, а й на десяток псів.

Люди од'їдалися поживним харчем, дехто вже почав набирати зайві кілограми й відпускав пасок у штанях. Та ось налетів шторм, розворушив спокійну океанську поверхню, захитався, як маятник, пароплав.

Палубу встелили живі трупи. Бліді, з спеціальними торбинками під рукою, з великими очима, вони стогнали й ойкали, кликали на поміч тата й маму, незалежно від своїх літ і пароплавних обов'язків. . .

Першим, як це не дивно, звалився Іван Давигора. Цей велетенський тепер нагадував безпомічне немовля й покійно приймав із рук своєї Марії різну, приписану лікарем „медицину”.

— І що воно таке? — вголос міркував Іван. — Муху не бере, а мене, бач, як крутить. . .

Муха (Марія), справді, відзначалася аж надто тендітною постаттю. Таке поєднання, як Іван і Марія, завжди викликало жарти. Один таборовий гуморист присвятив цій парі навіть цілу поему, а починалась вона так:

Панове, поглядіть,
Як наш Іван-ведмідь
Веде під ручку
Малюпуньку сучку...

За „сучку” гуморист дістав від Івана доброго прочухана, бо ж Марія була не „нагуляною”, а законною дружиною з дому, і Іван її дуже шанував і любив.

Вслід за Іваном „узяло” Ілька, хоч він спочатку й крипився. Та так узяло, що він не міг і говорити, тільки мукав. Катруся сиділа над ним, як курка над курчам, поїла цитриновим соком, десь навіть розжилася чарочку коньяку, бо казали, що коньяк дуже помагає під час морської хвороби.

Зрештою хвороба залишила всіх у спокої, ледве припинився шторм. З неба знов сипнуло своє проміння ласкаве сонечко, почали перекидатись близько від пароплава дельфіни, вода набрала ніжно-зеленого кольору й наче запрошувала покупатись...

Пасажири сподівалися, що їхній пароплав буде заходити в якісь порти і мріяли про те, як вони оглядатимуть незнаний світ... Та „Генерал Гайнцельман” мав безпосередній маршрут Генуя-Буенос Айрес і пер, скільки духу, по хвилях. Цей американський пароплав найняла УНРА, чи інша харитативна організація, мавши завдання доставити переміщених на другу батьківщину, а тому зовсім не турбувався про урізноманітнення вражень своїх пасажирів.

Удень і вночі люди бачили океан, то синій, то зелений, то чорний, і врешті він уже почав їм набридати. Іван казав:

— Хоч би зустріти якийсь, бодай поганенький острівець. До чого ж скучно без землі під ногами, та й випити б уже пора. . .

Десь на чотирнадцяту добу переїздили рівник. Капітан розпорядився влаштувати „свято Нептуна”. Це, власне, була давня традиція, а хто її встановив — не відомо.

З-поміж молодих переміщених дівчат обрали морську королеву. Вона одяглася в плетений з водоростів купальник, із такою ж короною, а навколо — королівський почот: русалки, водяники, риби. . . Цього гарячого, вечора допустили пасажирів до закритого корабельного басейну, довкола якого розташувалися музики-моряки. Королева з почтом занурились у воду й це було сигналом загального обмивання, чи обливання. Сміх, вереск, тупотня, музика репіжила якийсь бадьорий марш. . . А пізніше в корабельній залі були танці, і пари кружляли точнісінько так, як у старому краю. Одні плавко й мрійно, інші з підскоком, ще інші фігуристо-загонисто. . . На деякий час забули про непевне „завтра”, дали волю ногам і язикам. Жіночі язики перемелювали на порошок представників обох статей із числа переміщених, а додатково команду пароплава, що весь час трималась осторонь пасажирів і гільки тепер узяла активну участь у загальному святкуванні. Проте, команда й не цуралась би, та як же не цуратись, коли переміщені по-англійському ні бе, ні ме, ні кукуріку? Окремі англійські дівчата давно проходили по палубі з моряками, разом з ними ходили до їхньої кают-компанії, пили шипуче шампанське. . . А решті було заздрісно, скучно, пароплав їм здавався плавучою тюрмою. . . У кожному разі цей вечір вніс велике пожвавлення в одноманітне пароплавне життя. Усі розійшлися задоволеними, хоч і втомленими, і спали так, що не пробудив би, мабуть, і найбільший шторм. А на ранок. . .

— Дивись, дивись, — закричав Іван, стоячи на корабельному носі. — Земля, їй-Богу, земля!

Люди стали вдивлятися в далечінь, дехто вже хапався за свої речі, але капітан заспокоїв:

— Не спішіть. Не так швидко все робиться. Цю ніч ще ночуватимем серед води, на якорі, а завтра вивантажитесь...

13

Повільно підповзав „Генерал Гайнцельман” до пристані. Його вже, власне, тягли на буксири, щоб „пришвартувати” до берега. На березі, під пристаневим накриттям, юрмились люди. Дехто чекав на рідню й знайомих, а більшість — просто від скуки, бо ж прибуття океанського пароплава в будь-який порт — завжди подія.

Іван зневажливо позирив на каламутну, аж жовту воду Ля Пляти й запитував Ілька:

— Так оце та „срібна” річка? А шляк би її трафив! І в ній купаються?

— Мабуть, купаються, — відповідав Ілько. — Коли нема іншої, то що ж поробиш?

— Ні, я в цю калюжу ніколи не полізу! — аж крикнув Іван. — Бо з неї вийдеш бруднішим, ніж був.

Дальшу дискусію щодо якостей ріки провадити було не на часі, бо вже поклали східник і пасажирів „гусаком” рушили до вимріяного берега.

Ільків Володько із своїм живим наплечником дрижав, як у пропасниці й тулився до тата. А тато шипів:

— Казав тобі, дурневі, не бери. А тепер що? Через цього пса й нас можуть завернути до Європи. Ну й наб'ю ж я тебе!

Володько посміхнувся. Він знав, що тато „тріпається”, бо ж ще ніколи ані його, ні брата не торкнув і пальцем.

Однак, тато був сердитий, і на його допомогу розраховувати не доводилось, треба діяти самому... Володько пройшовся перед митними урядовцями, нагледів у кутку якусь порожню тачку, поклав туди Карла й спокійно покотив тачку до виходу з митниці.

Ніхто не звернув уваги на малого вантажника. Чи ж мало їх вешталось тут, отаких малих, що пропонували свої послуги пасажиром: піднести речі, когось покликати, купити в них помаранчів, або бананів.

Поки батьки проходили контролю, Володько знайшов притулок для свого Карла десь у затишному куточку між будівлями, прив'язав його, і, як би й нічого не було, повернувся до дверей митниці. Усерединою вже не заходив, тільки чекав на батьків.

— Ну, що? — запитав Ілько.

— А нічого, тату, все в порядку...

Ілько покрутив головою.

— Тепер такі хлопці, що й рідного батька одурять, а не тільки митну контролю. Ну, і куди ж ми підемо?

Еміграційне „чистилище” складалося з кількох великих кам'яних будинків, розташованих на просторому подвір'ї. То, власне, було не подвір'я, а щось на взірць парку. Росли тут пальми, олеандри, магнолії, наїжачені кактуси і всіляка інша субтропічна флора. Вигідні лавки запрошували посидіти, але замість цього всім наказали стати в чергу й ще раз просвітлитись... Катруся стояла досить довго, просвітлювалась (з певними перервами) кілька разів, порядком допомоги ближнім, з не дуже надійними легенями, жінкам...

Нарешті скомандували рушати в будинок: чоловікам на третій поверх, жінкам із дітьми — на другий. Родини посмутніли, а Іван слушно зауважив:

— Це якийсь монастир, чи що... На пароплаві тримали окремо і тут також. А що ж робити молодим парам, які перед виїздом поженились?

Сперечатися, проте, було не можна, і переміщені, тяжко зідхнувши, почали розташовуватись на триповерхових ліжках. Далі була вечеря: цілі гори м'яса й лантухи макаронів. Замість чаю, пили аргентинську „жербу-мату“ з молоком і ніяк не могли додуматись, що ж воно таке. Раптом Іван, що сидів поруч із Ільком, штовхнув його під бік і показав очима під стелю.

— Ось прочитай, що там написано...

Ілько прочитав і посміхнувся.

— Це назва аргентинської провінції, Іване. Нічого особливого!

— Отака нецензурна назва? Та я ніколи б не погодився жити в цій провінції, бо мені було б соромно сказати, де я живу. Ну, й придумали ж, чорти!

— Перша ніч, коли спали не гойдаючись, була чудова. Мабуть, сон переміщених тривав би десь до полудня, та рівно о сьомій на всіх поверхах пролунало:

— Аріва, мучачос!⁵⁾

Переміщені нервово підхопилися з ліжок.

— Аріва й геть кудись звідси, зараз митимуть приміщення.

Хоч-не-хоч, пішли блукати в парк. Можна було виходити й за ворота, показавши жовту картку, що правила за тимчасове особисте посвідчення. Найспритніші у тому числі й Іван, моментально зорієнтувались, розшукали ресторан і пропустили по кілька чарок натщесерце... Ілько не виходив, бо Катруся заборонила.

---

5) Підіймайтесь, хлопці! (Есп.).

— Ще загубишся, а тоді — як тебе шукати?

Та виходити було треба. Вже пронеслася чутка, що в еміграційному будинку триматимуть не більше, як два тижні, а там — панай, куди знаєш, хоч і під міст, або в кукурудзу на полі. . .

Другого дня під еміграційний будинок приїхали привітати подорожніх свої. . . Одягнені в новенькі убрання, добре вгодовані, вони аж надто контрастували з тою масою, що перепливла океан в унівських, з чужого плеча, одіннях і ще не встигла підживитись нормальним харчем. Так само не сходилися приїжджі і в ідеологічному відношенні з тими своїми. . .

— Так, значить, приїхали? — питали аргентинські земляки. — А чого? Хіба в Советському Союзі бракує хліба? Не інакше, як допомагали Гітлерові завойовувати Україну. Ех, ви ж, посіпаки!

Іван прислухався до цих „братніх“ привітань, і в нього потроху почало сіпатись обличчя. Особливо відзначався красномовністю один свій. . . Був він опецькуватий, як годована свиня, та й взагалі скидався на неї зовнішністю. Сховані в товщі щілинки очей колючо-єхидно спинились на Йванові, напіводрубаний палець торкнувся його грудей.

— Дивись, землячок. . . Мені за цей палець аргентинські капіталісти заплатили сім тисяч, чорт би їх забрав! А палець же не виросте. Ну, чого ти, отакий здоровило, втік із батьківщини? Хіба там зле? А як скажеш, що зле — збрешеш.

Іван спочатку витримано відповів:

— У нас, тобто, на батьківщині, за цілу голову не заплатять і сім рублів, а не те, що сім тисяч. Це по-перше. А по-друге, коли я брешу, то поїдь сам і перевір.

— І поїду. Думаєш, не поїду? У мене вже ось со-
ветський паспорт у кишені, дивись! Зрадники паршиві.
Припхалися сюди, щоб фашизм насаджувати. . .

Цього Йванові було вже забагато. Він почервонів,
розмахнувся й заліпив (не на повну силу) в ухо совет-
ському пропагандистові. . .

Кабаноподібна постать майнула в повітрі ногами й
гепнулась на траву.

— Поліція! — закричав приземлений пропагандист.
— Пробі! Убивають!

Аргентинський поліцай забрав обох до своєї Управи,
але, на здивування переміщених, Іван досить швидко по-
вернувся назад.

— Ну, що? Як? — запитували Йвана.

— А нічого. Я сказав: він — комуніст, я — но. Від-
пустили, ще й пачку цигарок дали. Ось!

На таких дрібних епізодах, проте, спинялись недов-
го. Головне було — знайти приміщення й працю. Уже
видали постійні аргентинські посвідчення й недвозначно
натякали, що еміграційний дім не приватна квартира, що
пора й честь знати.

Ілько з Іваном (найбідніші й найбезталанніші) ціли-
ми днями ганяли по місті, шукаючи будь-якого притулку,
та його не траплялось. Аргентинці принципово не хотіли
мати квартирантів, бо на перший плян ставили власний
спокій, а ще, зважаючи на закон, який забороняв висе-
лювати квартиранта, як він справно платить. Бували ви-
падки, що господар продавав будинок разом із кварти-
рантами, а новий власник, потупцювавши біля них з про-
позицією вибратись, зідхав і продовжував відбирати пла-
ту, а сам жив у старому приміщенні.

Одного дня наші приятелі, у пошуках кутка, забрались на далеку околицю. Там зустріли своїх, але вже не тих, що питали: чого ви приїхали? Земляки співчували землякам, старалися щось придумати, а в міжчасі гостинно частували. І начастувалися приятелі так, що й світ у очах закрутився. . . А тут уже дев'ята година, а о десятій замикаються залізні ворота еміграційного дому. Бігцем рушили мандрівники на станцію, вскочили без квитків у поїзд, щасливо уникли контролі й, тримаючи в руках кишенькові годинники, чимдуж — до воріт. Іван нісся попереду і шугнув у ворота за хвилину до замкнення, а Ілько дві хвилини перепустив і. . .

— Пустіть! — попросив він, просовуючи в загратований отвір своє посвідчення. — Я звідси. . .

Сторож похитав головою.

— Но!

— Та чому ж „но”? Я ось трохи спізнився, з кожним це може статись. Пустіть, будь ласка!

— Но!

Ілько знав кілька еспанських слів і почав дискусію зі сторожем:

— Так оце у вас така „ліберта”?⁶⁾ А болячка б вам! Ви бачите, що навколо „ноче”⁷⁾, і куди я маю податись? У мене ж тут „еспоса і ніньос”⁸⁾, що вони подумують? Пустіть, „пор фавор”⁹⁾, а в противному разі мені лишається „сієнто діябльос”¹⁰⁾ для компанії. . .

---

6) Свобода.

7) Ніч.

8) Жінка й діти.

9) Будь ласка.

10) Сотня чортів.

Але сторож був невмолимий. Зрозумівши й прийнявши, як особисту образу, „сієнто діябльос”, він відповів: „Трес сієнто діябльос пара усте!”¹¹⁾ й припинив розмову. Тоді Ілько плюнув і відійшов від воріт.

Куди ж, справді, адресуватись? До ресторану? — Нема грошей. Лиш одно пезо ворушиться в порожній кишені. До кіна? — Знов же потрібні гроші. Ілько сів на лаві, у скверику, і спробував задрімати. Першу годину було нічого, а далі, коли вивітрився хміль із голови, почав пробирати до кісток холод. Ілько цокотів зубами в своєму легкому убранні й згадував тепле приміщення еміграційного дому. Паскудний сторож! Щоб же йому пуття не було! В цей час повз Ілька проходив трамвай і навів спасенну думку: а що, як поїхати? Воно, правда, нема куди, але ж сидітимеш у теплому вагоні й то вже добре. Так Ілько й зробив. Узяв за п'ятнадцять центів квитка й покотив у невідомому напрямку.

Трамвай повз досить довго, може, з годину, та кожний маршрут має свій кінець.

— Далі не йде! — сказав водій. — А вам куди?

Ілько зрозумів слово „не йде”, витягнув знову п'ятнадцять центів і вказав рукою назад.

Жодних нічних пасажирів, крім Ілька, не було, зважаючи на пізню ніч. Водій хотів поговорити з цим своїм єдиним супутником, але зразу ж переконався, що він мови й не нюхав.

— То, може, ви говорите по-українському? — спитав водій.

Ілько аж підскаочив.

— Говорю, аякже, говорю, мій друже. А ви теж українець? Ой, яке це щастя!

---

11) Три сотні чортів для вашої милости.

Водій співчутливо вислухав розповідь Ілька, починаючи від океанської подорожі й до сьогоднішньої прикрої події біля воріт еміграційного дому. Потім сказав:

— Бачу, що в вас нема іншого виходу, як їздити зі мною до ранку. Ну, що ж, катайтеся. Грошей я з вас більше не братиму.

Від того симпатичного водія Ілько багато довідався про життя в Аргентині. Країна багата, особливо, на м'ясо й вовну. Ціни дешеві. Роботу знайти не тяжко. З приміщеннями, справді, скрутно, але падати на дусі не слід. Водій узяв би Ілька до себе, коли б він був самотній. Є в нього вільна, але дуже маленька кімната, з родиною туди не влізеш. Про всяк випадок, водій дасть Ількові свою хатню адресу, а сам постарается щось для нього підшукати. Хай Ілько приїде за тиждень і довідається. . .

Кінчилась ніч. Годинник показував шосту ранку, а о сьомій відчинялись еміграційні ворота. Ілько подякував водієві, поблукав ще трохи вулицями, не спускаючи з ока свого тимчасового притулку, й пішов куняти на кам'яній лаві, під пальмою.

— Ого, як ти рано прокинувся! — здивувалася Катруся, зауваживши Ілька.

— Чомусь не спалось, — відповів Ілько, зідхаючи.

Йому ніяково було признатися жінці, що, власне, він цілу ніч не спав, катався по місті. . . Хай цей дрібний епізод лишиється без опублікування.

Минуло ще три дні. Вже еміграційні урядовці на тих, що залишались, почали дивитися чортами. Тоді Іван запропонував Ількові:

— Ось що, друже. Говорив мені один добрий чоловік із Управи Просвіти, що ми можемо тимчасово оселитися в нього, на театральній сцені. Приміщення не з розкіш-

них, але ж ліпше, ніж під небом. Поїдемо, поки не викинули.

— А якщо на тій сцені почнуть грати? — запитав Ілько.

— Ну, тоді перемістимося в залю для глядачів і будем дивитись „тіятер“...

Іншого вибору не було. Тож дві безталанні голови родин найняли великого парокінного воза й під'їхали до еміграційного дому за своїми скарбами.

— Дивись, дивись, — заплескали в долоні Ількові діти. — Коні в капелюхах! Наче якісь пани...

— Це щоб не пекло їм потилиць, — пояснив Іван. — А ну, побігайте ви цілий день під таким сонцем без капелюха, то й не встанете.

Розташування на театральній сцені відбувалось не без гумору. Намічали крейдою спальні, їдальню й приймальню... Хазяйновита Муха загородила свій куточок таборовими коцами, а Іван приліпив на коцові папірця з написом:

„Сеньор Хуан Давигора. Без стуку не заходити“.

— А хто ж почує той стукіт? — слитала Катруся. — Адже це не дерево й не залізо.

— Ну, хай кашляють, або ляскають долонями, як тут водиться...

Другого дня приятелі пішли шукати праці. Тепер уже вони не трималися разом, мовляв, для одного буде більше шансів улаштуватись. Ілько забрів до якоїсь текстильної фабрики, добився до господаря й бадьоро сказав:

— Жьо кьеро трабахар!¹²⁾

Ілько виглядав пристойно, молодо, й господар без дальших запитань повів його до варстату й почав пояс-

---

12) Я хочу працювати.

нювати, як треба з ним поводитись. Говорив господар довго й докладно, показував якісь металеві човники та шпильки, присідав, запрошував глянути під машину, а тоді ззаду, спереду, з боків, і нарешті запитав:

— Компренде?¹³⁾

Кандидат на текстильника трохи подумав, посміхнувся й щиро відповів:

— Но компренде нада!¹⁴⁾

Звичайно, після такої відповіді господареві не лишалось нічого іншого, як показати рукою на двері й порадити зачинити їх з того боку. . .

Іванові з роботою пощастило швидше. Його велетенська постать мимохіть викликала захоплення й повагу, і вже він кілька днів, як справжній кінь, возив тачкою барильця з вином — із склепу до виходу, де їх забирали на автомашини покупці. Ілько ж тинявся з фабрики на фабрику, благав прийняти і — нічого не виходило. Врешті, десь на десятий день пошуків, спинився Ілько біля великої будови й заздрили очима оглядав робітників, що лазили по риштованнях, місили цемент, тягали бруси й дошки. Спитати, чи не спитати? Але ж Ілько ніколи на будові не працював. Він — селянський син, уміє обробляти землю, пізніше вивчився на геолога, та все це тут не придасться. Ілько вже хотів „відчалювати”, аж раптом почув:

— Гей, хлопче, а ти чого тут зазираєш? Може, хочеш працювати?

Боже, це ж знов рідна, українська мова, та ще яка співуча! Ілько бігцем рушив до того, що запитував.

— А можна влаштуватись?

---

13) Розумієте?

14) Не розумію нічого.

— Можна. Чому ж ні? Якраз я тебе й прийму, буду твоїм начальником. Хочеш?

Ілько мало не заплакав від радості, але про всяк випадок попередив:

— Я ніколи на будові не працював. Якщо навчите...

— Навчу, не бійся. Та й не святі ж горшки ліплять. Ну, давай свій документ.

Таким чином, несподівано для себе, обернувся Ілько на будівельника. Придбав собі мамелюки¹⁵⁾, потрібний інструмент, скриньку для нього, кожного дня, точно о шостій, вибирався на працю. Вона зовсім не була тяжкою. Аргентинці, взагалі, позбавлені „робочого ентузіазму“, працюють холодком і іншим радять брати з них приклад...

Ілько спочатку ірвонув, як молодий кінь, та сам же начальник сказав йому:

— Не гарячись. У нас за темпи орденів не дають. Це не Советський Союз. Працюй, не поспішаючи, але добре. Оце й усе, що я від тебе хочу.

Багато чого дивного побачив Ілько на будові. Він спостерігав, як при наближенні „капатаса“¹⁶⁾ робітники лупили по забитих уже цвяхах... Як вони вилежувались у бур'яні, поставивши відповідні стежі... Як „давили муху“ перед обідом, себто, легко й невимушено випивали кожен по літру вина... Та яке було діло Ількові до тугешніх порядків? Він сумлінно виконував свої обов'язки і за яких два місяці з робітника став підмайстром, а ще за два — майстром. Нарешті, з допомогою згаданого раніш трамвайного водія, знайшли вони з Іваном і кваргири, поруч, у добросердних українців, проживши на гостинній сцені Просвіти понад чотири місяці. Життя погроху пішло вгору.

15) Спеціальне робітниче убрання.

16) Розпорядник і доглядач робіт.

За три роки аргентинська мова перестала бути для приїжджих „китайською”. Іван уже не тягав барилець, а розпоряджався, щоб тягали грамотою інші. А Ілько... Він нарешті домігся того, про що мріяв. Перейшов наукову перевірку, дістав посаду геолога-дослідника й готувався до якоїсь цікавої експедиції в Анди. І ось тоді Катруся сказала:

— Знаєш що, Ільку... Роки йдуть. Мені вже двадцять вісім. Я хочу дочку. Хочу, бо з цих двох лобурів мало користи. А дочка завжди допоможе мамі. Отже, перестаньмо берегтися...

— Та мені байдуже! — погодився Ілько. — Хоч і дві. Не мені колисати й водити за ручку. А на виховання тепер вистачить...

Хоч Ілько й обіцяв Катрусі ніколи не брехати, та якось у житті без того не обійдешся. На минулих дурницях був поставлений хрест. Власне кажучи, дурницям сприяли певні обставини, і Ілько не міг по-щирості визнати себе за винного перед дружиною. Але ж людська совість невсипуща. Вона ввесь час штовхає під бік і запитує: — Ну, як? Усе в тебе в порядку? Подумай...

У пам'яті Ілька за ці роки не раз спалахували блакитні очі Грети й мужнє обличчя довірливого Ганса з такими ж самими блакитними „арійськими” очима. Як вони там живуть? І що приніс їм бузько у фартушку? Добре, коли дитинка успадкує материні риси. А коли ні? Ілько обіцяв Гансові написати з Америки, проте три роки мовчав. Але ж це не добре. Слово є словом, та ще й мужеське. І місяць тому від Ілька полетів у далеку Австрію лист із зворотною адресою на ім'я одного земляка, що жив далеченько від Рубанів. Відповідь прийшла швидко. Писав

Ганс, і з перших же рядків хвалився „милому маестрові” своєю надзвичайно гарною донечкою. „Вона має такі ж блакитні очі, як у мене, — писав Ганс, — і взагалі, дуже на мене схожа. Я і Грета щасливі. Назвали доньку Катериною. Їй уже близько чотирьох років, вона все говорить і багато чого розуміє. Грета передає маестрові дружній привіт і запитує, чи він ще не одружився? А як одружився, то Ганс і Грета від душі бажають йому щастя й добрих наслідників.”

„Згадала баба, як дівкою була!” — подумав Ілько. — Мої наслідники вже давно ходять до школи, а ростуть, наче гриби після дощу”.

У кожному разі Ілько заспокоївся. І кози ситі, і сіно ціле. Жодних вимог, чи нагадувань, колишній романтичний епізод, як дим, розплився в повітрі.

**

Цілими місяцями перебував Ілько в наукових відрядженнях. Він об'їжджав усі аргентинські провінції, досліджував ґрунти, не раз милувався невимовною красою й величчю Андів з їх шпильчастими вершинами й ущелинами, з тою дивовижною флорою, що може рости тільки в гірських умовах.

Додому наVERTався Ілько не часто, тільки для того, щоб дати звіт із поїздки. Правда, його потішали, що мандрівне життя не вічне, і ось-ось Ілька відкличуть зовсім та дадуть йому відповідну посаду в місті. А проте, Ілько нічого не мав і проти мандрівок, беручи до уваги майже подвійну платню й різноманітність вражень. В один із „наворотів” Ількових Катруся його повідомила:

— А ти знаєш новину? Іванова Муха народила дочку. Таке маленьке, як цуценя, але Муха рада — задоволена,

казала: — я вже думала, Катре, що до-віку не буде в мене дитини. Адже десять років прожили з Іваном і — хоч би що. Мабуть, такий тут клімат підходящий. . .

— А Іван задоволений?

— Ого, ще й як! Тільки, — каже, — невідповідне прізвище для такої карапузки. Хібащо доведеться міняти Давигору на Давимишу. . .

Катруся й сама ходила в тяжі та мріяла про чорнооку Рубанівну.

— Як ти думаєш, Ільку, — питала вона, — чи не підведе нас цей клімат? А що, як знову хлопчисько?

— У цьому я допомогти не можу, — резонно відповів Ілько. — Тоді поміняєшся з Мухою. . .

Розуміється, це був жарт, бо й хто б же мінявся?

А десь на кінець року, коли саме дошкульно припікає сонечко й люди безперестанку п'ють воду, Катруся, попрощавшись із дітьми, у супроводі чоловіка, вибралась до лікарні. Ілько також ночував у коридорі лікарні, попередньо доручивши дітей Іванові й Марії.

— Ну, що? — запитував Ілько в двадцятий раз сестру з родильної, яка моталася сюди-туди, виконуючи свої службові обов'язки.

— Незабаром буде, — відповідала сестра. — Потерпів, не ви ж родите. . .

А десь коло ранку помахала рукою. Ходить, мовляв, подивіться.

Ілько зрозумів усе з першого погляду. Очі Катрусі були наповнені слізьми, пальці дрижали.

— Та й чого ж ти, дурненька?

— Як чого? Знов лобур. Третій уже. А тобі однаково?

— Мені, Катрусенько, абсолютно однаково. Я радий, що все добре обійшлося. Що Бог дав, те й у торбу. Одним козаком буде більше на світі...

Та Катруся мала свою думку. Ця думка, як маніякальна ідея до хворої голови, пристала до Ількової жінки. Вона, розуміється, годувала й пестила свого „третього лобуря”, але нишком зідхала, позираючи на крихітну Мухину дочку. І чому Катруся не Муха?!

Хрестили хлопця, за старокрайовою традицією, на третій день після народин. Кумував Іван та одна найближча сусідка, знов же своя. Ілько замовив обід у ресторані (на гроші не зважав, бо мав їх подостатком), усе відтранспортували на місце, ще й з обслугою, дівчатами для „подати-прибрати”, з цілою батереєю пляшок і пляшечок. В Ілька було велике „патіо”¹⁷⁾, і на ньому розташувалося щось із півсотні людей різних національностей, а більше — козацької. Добре підпилий ще попередньо кум, після молитви священника, виголосив першу промову. Він сказав:

— Дай же, Господи, моему хрищеникові, а вашому синові швидкого росту й сил, приблизно таких, як у мене... Щоб побивав він усіх хлопців на вулиці. Щоб до нього колись залицялися дівчата з цілого міста. Щоб був він ученим, як Айштайн. А тепер, любі мої куми, маю вам висловити свій жаль... У вас три сини: Володько, Сашко й Євген. Імена ніби всі добрі, тільки ж для чого ги, друже національний, назвав свого первенця Володимиром? Га?

Публіка знизала плечима. Мовляв, Іван щось верзе не тее...

17) Подвір'я, викладене цеглою.

— Бачу, бачу, — підхопив Іван, — як ви шулитесь, і зараз поясню. А тому, друже Ілько, назвав ти даремно і невпадат свого сина Володьком, що коли, скажімо, він підросте, обернеться на статечну людину, то як будуть його величати? Авжеж, по-батькові, себто, Володимир Ілліч. А я цього імені й чути не хочу, бо хто був причиною нещастя українського народу? Га?

Публіка розреготалась.

— Смійтеся, смійтеся, а як буде себе почувати бідний Володько? Хібащо змінить по-батькові на „Катревич”...

— То це вже буде не по-батькові, а по матері! — вигукнув хтось.

-- Прошу не виражатись! — погрозив Іван. — Я цього зовсім не мав на увазі, по-матері... Я й сам ніколи не лаюсь. Тепер я вже скінчив.

Іванова промова дала привід для довгих жартів. Пропонували підібрати для Володька нового тата. Або переіменити ім'я на Вакулу. Або поміняти іменем із кумом Іваном. Нарешті хтось заспокоїв громадську думку. Мовляв, для чого сперечатись, коли в Аргентині взагалі не згадують батька. Буде собі хлопець „сеньором Володимиром” та й годі.

**

А життя, як м'яч по рівній дорозі, невпинно котилося далі. Іванові й Марії бузько приніс ще й сина, на цей раз такого великого, що бідна Муха насилу впоралася із своїм материнським обов'язком. Над Ільковою, власною вже хатою, так само невідступно літав цей несамолюбивий птах і таки долітався... Катруся сказала Ілкові, що тепер уже поза всякими дискусіями й передбаченнями буде дівчина, а інакше... Який зміст було вкладено в те

„інакше” Катруся не пояснила, але ж вигляд у неї був дуже серйозний і рішучий.

У міжчасі Ілько дістав сумного листа від Грети. Вона писала, що Ганс став жертвою своєї необережності. Під час мандрівки на якусь вершину Альп, посклизнувся, впав у провалля й розбився на смерть. Тепер Грета правдива вдова й якщо Еліас, можливо, досі неодружений, то чи не згадав би він про свою Кетхен, якій уже десять років, і чи не приїхав би до Австрії, або, навпаки, виписав би Грету з дочкою до Аргентини.

Відмовчуватись на такого листа було не можна й Ілько відповів, що давно має дружину, а на додаток трьох синів. Після цього Грета замовкла.

А бузько робив свою справу. Знов Ількові довелося ночувати в коридорі лікарні, та цього разу так легко не йшло. Переночував ніч, і другу, і третю, а наслідків нема. Почали говорити про якусь складну операцію, питали в Ілька, чи він на неї погоджується. Що ж робити? Як треба, то треба.

Ілько запросив найславнішого в місті хірурга, обіцяв йому півжиття за врятування дружини. Від півжиття хірург відмовився, але від грошей — ні. І він таки вирвав Катрусю з пащеки смерті, лише попередив це — останнє, більше в неї дітей ніколи не буде.

— А що ж, професоре, що там є?

— Радійте! Син!

Ілько безсило опустив руки. До Катрусі його не пускали, зважаючи на тяжкий, післяопераційний стан. Дозволили побачитись аж на десятий день, коли зовсім минула небезпека. Катруся лежала бліда й схудла, як в'язень у советському невідільничому таборі. Привіталася з Ільком і сумно похитала головою.

— Кінець, Ільку! Мені вже відомий присуд професора. . .

— Катрусенько! — підвищеним голосом відповів Ілько. — Та Бог із тобою, про що ти думаєш? Я безмірно радий бачити тебе живою. Трохи наберешся сили й поїдемо на пару місяців до Барильоче¹⁸⁾, поїдемо усією родиною, мені якраз належить відпустка за два роки. . .

Цього разу христини не були такими бучними. Охристіли скромно, назвали Василем, на честь покійного Катрусиного батька. Іван знову кумував (як і Ілько в нього раніше), та промов не виголошував. Ще б пак! Отаку гарну тридцятип'ятилітню жінку й приречено на бездітність. А може, професор помилився? Так ні, вони в цих речах не помиляються. Сказав, як відрубав. Зі співчуття до друзів, Іван видудлив літр горілки й майже сам з'їв ціле порося. А на прощання потішив:

— Нічого, Катрина хрищеня, а моя дочка житиме на два двори. Вона й Катрі допоможе на випадок якоїсь оказії. . .

Усе минає, і горе, і радості. Катруся „вилизалася” остаточно з хвороби, знов стала моторною й невтомною в роботі. Чотири „лобурі” росли, як на дріжджах. Уже старший мав шіснадцять років і ладнався до університету. Між іншим, Карло, про якого ми забули згадати свого часу, також закінчив восьмий рік свого собачого життя. Трохи розтовстів на м'ясній аргентинській дієті, але був добрим сторожем і надійною нянькою двох молодших дітей. Він категорично не дозволяв Василькові виходити за межі своєї садиби, а коли той все ж таки намагався

¹⁸⁾ Курортна місцевість в Аргентині.

вискочити на вулицю, брав його зубами за штани й волік назад. Катруся дуже любила за це Карла.

— Він, як людина, — говорила Катруся, — все розуміє. Недарма привезли ми його з Європи.

— Ми! — передражнював маму Володько. — А чому не сказати — Володимир? Не приписуй собі, мамо, не своїх заслуг!

І все ж таки Катрусю гриз черв'ячок невдоволення. Вона дивилась на дітей-дівчат і нишком змахувала сльозу зі своїх гарних очей. А одного дня не витримала, підійшла до Ілька, як курочка на м'яких лапках, по-давньому ніжно зазирнула в очі й сказала:

— Ілька, ти тільки не розсердься... Адже, Богу дякувати, ти тепер професор геології, а не бідний будівельник. Усього в нас вистачає й вистачатиме. Я також ще в силі працювати, і коли б не малі діти, давно б помагала тобі. Давай, мій любий, візьмемо на виховання якусь дівчинку. Хіба мало є сиріт? Візьмемо трирічну, під пару нашому Василькові, й хай вони собі ростуть разом...

Ілько знітився. Справа в тому, що в нього був черговий „секрет” від Катрусі. Тиждень тому, після дволітньої перерви, дістав він від Грети дуже тривожне повідомлення. Вона писала:

„Дорогий Еліас! Може, мені й не випадало б пхатись у твою родину, та мене змушують обставини... Ти не знаєш, що тітка й дядько мої померли, отже, ми з Кетхен лишилися самі на цілий світ. Я прожила б без жодної допомоги, бо наше господарство, як тобі відомо, приносить доволі добрий прибуток, та й з цінностей збереглось у мене дещо. Але справа в тому, що мої дні, як кажуть, пораховані. У мене рак крові. Тяжко в тридцять вісім років покидати життя, а ще тяжча свідомість, що

моя дитина залишиться без рідної душі. Певно, хтось її буде виховувати, наші люди не відвертаються від ближнього в біді. Але як виховувати? Що вийде з моєї милої дівчинки? Вона така ніжна й чутлива, готова всім допомогти. Я думаю, що твоя дружина має людське серце й не стала б злою мачухою твоїй дочці. Ну, що ж, так трапилось. Я винна, не ти. Я взяла тебе штурмом, проти твоєї волі, украла в долі один місяць свого жіночого щастя, не ставила тобі жодних вимог. Та й тепер не ставлю, а тільки прошу: зглянься, як батько, на свою безталанну дитину. Якщо б ти її прийняв до себе, написав, щоб вона приїхала, я б померла спокійно, знаючи, що дитина в надійних, батьківських руках. Я вже сказала їй (у 12 років це можна), що її справжній тато живе в Аргентині, і вона все дивиться на твоє, випадково збережене в мене фото й говорить: мій фатер... Отже, напиши, дорогий Еліас, щоб я ще мала змогу проводити дочку до пароплава. Розуміється, я нічого не казала й не скажу їй про свою хворобу, вона поїде, мовляв, тільки для того, щоб побачитися з тобою, а потім повернеться... Пізніше ти підготуєш її до того, що матері вже нема й нема куди повертатись. Самозрозуміло, будинок буде відписаний їй, а за тимчасового доглядача будинку я призначу місцевого священика, попередньо все йому розповівши... Він у будь-який час, коли ти тільки захочеш, передасть будинок у твоє розпорядження, а далі — справа твоя. Можеш його продати, можеш здати в аренду, або жити тут із своєю родиною. Напиши про Кетхен. А якщо ти скажеш — не можна, то й не можна. За це на тебе ображатись не буду. Прощай! Грета."

Ілько тримав цього листа в потаємному місці й подвійно мучився. Ну, що він напише? А Катруся? А діти?

Головне, Катруся. Якщо б вона погодилась на приїзд другої Катрусі, можна сказати дітям, що тато мав дочку від першого шлюбу, а тепер ось її розшукав і вона приїхала. . . Та Ілько згадував „Ірода” і внутрішньо холонув. Катруся була й лишилася ревнивою. Вона ж тоді, через саме тільки підозріння, кинула Ілька й утікла до Куфштайну. А тепер? Чи не полетять в Ількову голову всі тарілки й каструлі? Чи не дремене жінка знову до якогось аргентинського Куфштайну?

Другий біль був чисто батьківський. Таж і собака любить своїх дітей, а людина ж багато вища за собаку. . . Кетхен. . . Ач, яке ім'я! І Грета ж нічого не знала про дружину. Чому вона так назвала дівчину?

Ілько думав над „болючим питанням” цілий тиждень, і ось тепер раптом Катруся почала розмову про те, щоб узяти на виховання дівчину. . . Хіба спробувати щастя? Та ж молодечий запал уже влігся. Катрусі тридцять п'ять, Ількові сорок сім. . . І Ілько наважився. Дістав листа Грети, поклав перед жінкою й сказав:

— Прочитай і або дай мені по морді й розлучимось навіки, або. . .

Катруся почала читати. Спочатку трохи зблідла й зачухала носиком, а потім піднесла свої ясні очі до Ілька.

— Дурнику ти мій, ганчірочка ти моя нещасна! Бач, „штурмом”, наче якусь поганеньку фортецю. . . Я так і догадувалася, але не хотіла тоді говорити. Пиши. Пиши зараз же. А в тому, що я любитиму твою дочку так само, як любила б свою власну, можеш не сумніватись. Ах, ти ж, Ірод!

Цього разу, проте, „Ірод” був не страшний. А щоб Ілько остаточно віднайшов душевний спокій, Катруся притягнула його, уже сивувату, голову до свого обличчя й

поцілувала так ніжно, як цілувала колись першу дитину...

15

Зустрічали Кетхен усією родиною. Таємницю відкрили ще й Іванові з Марією, використавши той варіант, що Ілько був колись, ще перед Катрусєю одружений і розведений, та жінка померла, і ось тепер розшукали дочку від першого шлюбу...

— А скільки ж їй років, тій дівчині? — запитав Іван.

— Дванадцять! — випалив Ілько, не подумавши.

— Ну, то не тріпайся, брате, — сказав Іван. — Дочці від першого шлюбу дванадцять, а синові від другого шлюбу шіснадцять. Здорово!

Ілько змушений був розповісти Іванові „всю правду“, але подвійний кум поставився до справи по-філософському:

— Телятко наше, це — головне. Був би ти малохольним, коли б розповідав гарній жінці казки й не доторкнувся до неї. Зрештою кому яке діло? Катря знає? — Знає. А дітям знати не обов'язково. Сестра — та й уже. Розуміється, я нікому не розкажу про твої секрети, навіть і пан-отцеві під час сповіді. Їдьмо на пристань!

Пароплав, багато менший, ніж „Генерал Гайнцельман“, наближався черепашим кроком до набережної. Ось рушили по східнику перші пасажири. Ідуть, ідуть... А де ж те дівча? В Ілька перехопило дух. Зустріч із незнаною дочкою... Яка надзвичайна подія в житті, яка неймовірна пригода!

— Фатер!¹⁹⁾

19) Тату!

Як же всі проочили оцю струнку топольку з маленькою валізкою в руці, з плащиком під пахвою?

На щастя, Ілько та й Катурся ще не забули німецької мови, хоч і давно не вживали її.

— Майне тохтер!²⁰⁾ — вигукнув Ілько й мимоволі вигер рукавом очі.

А мала Катурся, чи Кетхен заспокоювала:

— Не хвилюйся, фатер, я з тобою, жива й здорова. І я дуже рада тебе привітати!

А Катурся дивилася на гостю й наче не довіряла своїм очам. Вона бачила багато гарних дівчат-підлітків, але такої краси ще не бачила ніколи. Уявіть собі: блакитні, як небо, очі, золотаві хвилясті кучері розсипались по плечах, рівенькі білосніжні зуби сяють ніжною усмішкою. А губи й підборіддя — точно Ількові, від нього ж і дві привабливі ямочки на щоках, бо це — явно спадкове, таке саме, як у всіх Ількових синів.

— Моя дитинко, — сказала Катурся, — я теж Катерина, так ти мене й називай: танте Катерина. Тобі буде в нас добре, переконаєшся сама...

У хаті Рубанів наче оселилось весняне проміння. Малій Катрусі, як стали її зразу ж називати, надали окрему кімнату з чудовими меблями, з усіма потрібними для дівчини речами. Катрусина шафа з перших же днів наповнилася сукнями, блюзками, капелюшками, купленими до її стану й смаку. Кожне бажання нового члена родини ментально виконувалось. Але Катурся була скромна й невибаглива. Більше того, вона, як усі німкені, чи австрійки, органічно не могла сидіти без діла. Охоче допомагала старшій Катрусі готувати їжу, прибирала в кімнатах, в'я-

20) Моя доню.

зала вовняні шкарпетки дітям, дивуючись, як багато вовни в Аргентині, і яка вона тут дешева.

На порядку дня стояло питання: навчити Катруську української мови. Адже вона по батькові українка й повинна цю мову знати. . .

Крок за кроком, слово за словом, і вже Катруся не кліпала безпорадно очима, багато чого розуміла, а як не розуміла, то догадувалась.

**

Ми зовсім не згадували про малярський фах Ілька. А не згадували тому, що той фах закінчився ще в таборі. Тверде життя вимагало пристосування до нових обставин. Ількові довелося замінити пензель на молоток і пилку, а потім прийшла змога легалізувати свій освітній диплом. Малювання. . . Як давно це було! Та ось приїхала „несподівана дочка”, приїхала весняна радість Ількова, і йому знов несамовито схотілося відновити колишне захоплення малярським мистецтвом. Появилися пензлі й фарби. Появилось натягнене на раму полотно. А в неділю, у вільний від праці день, Ілько покликав до вітальні малу Катруську.

— Сідай, доню, спробую згадати колишнє. . .

І колишнє згадалось. На полотні райдужно посміхалася точна копія оригіналу. Портрет вийшов таким вдалим, що Іван, поглянувши, аж свиснув, а потім прорік:

— І чого б я копірився в дурних камінцях, мавши отаку здібність? Ти, друже, наплюй на камінці, а берися до портретів. Навіть я притаскаю тобі барильце вина за свою „мордографію”. . .

Випадково портрет Катрусі побачив один знавець мистецтва, великий багач, і одразу ж загорівся. . .

— Продайте!

— Не продається.

— То зробіть копію...

— Навряд, чи зроблю таку саму докладно, бо це праця любови...

— Ах, любови, чи нелюбови, яке мені до того діло? Я бачу зовсім живу постать, розумієте? Здається, вона ось-ось почне говорити, або вирветься з рами й побіжить. Ну, давайте зробимо інакше. Продайте мені право на літографію, а оригінал я вам поверну в неушкодженому вигляді.

Ілько замислився.

— Скільки дасьте?

— П'ятдесят тисяч пезів.

Це були досить добрі гроші на той час, але ж Ілько трохи вже розумівся на комерції й висунув свою контрпропозицію:

— Сто п'ятдесят тисяч.

— Та що ви? Мабуть, вам відомо, що літографічні картини йдуть за безцінь, купують хіба бідняки...

— Сто п'ятдесят тисяч, сеньоре, або... хай висить на місці.

Після довгих торгів, уходів і повернень, комерсант таки заплатив ціну, що її вимагав Ілько. А далі... Катрусині портрети появились на обкладинках журналів, на парту календарів, на реклямах різноманітного змісту.

За давньою звичкою, Ілько підписав портрет прізвиськом, накинутим йому німцями, себто, „Е. Рубенс”, і тепер усі шукали за тим таємничим Рубенсом, викликали через часописи, жадали зустрічі й розмов...

Ілько не відгукувався, хоч і почав час від часу малювати. Він би сидів тихо до кінця свого життя, коли б од-

ного разу не зайшов до нього отой перший покупець і не сказав:

— Ну, дякую вам, маестро, я не прогадав на вас. . .

— Себто?

— Сто п'ятдесят тисяч, що ви взяли, повернулись до мене в вигляді семисот тисяч.

— Семисот?!

— А ви ж як думали? Комерція є комерція. Даремно ви граєтесь у скромність. З вашим талантом можна б гори перевертати. . . Продасьте що-небудь?

І Ілько ожив. Він ще не хотів кидати наукової праці, але ж у вільний час не вилазив із свого ательє. Рубенс, Рубенс! Це ім'я стало популярним не лише в Аргентині, а й за її межами. На виставках, що їх влаштовував Ілько, нічого не лишалось, портрети й картини буквально рвали з рук.

16

Катруся досить часто листувалася з матір'ю. У новій родині, біля веселих братів, біля батька, що радий був віддати всю душу своїй єдиній дівчині, біля піжної, як друга мати, тітки Катерини, почувала себе Катруся прекрасно. І все ж таки, рідна мати. . . Ніхто ніколи її не замінить, не видере з серця найдогідливішими умовами. Ще два місяці — і кінчиться термін Катрусиної „транзитної візи”, а там — поворот до Австрії.

Ілько написав Греті листа, пропонував ту візу продовжити, бо ж дорога не така близька й не така легка для неповнолітньої дівчини. Ілько часом був схильний думати, що Грета його одурила, що вона зовсім не збирається вмирати. Та й не хотів Ілько нічної смерті. Кому вона потрібна? Він навіть розпорядився, щоб Катруся кож-

ного місяця посилала матері подарунки й виділив на це спеціальний фонд.

Цього разу чогось довго не було від Грети листів. Катруся щодня виглядала листоношу й розчаровано поверталася з веранди, почувши:

— Но ай карте!²¹⁾

Та ось нарешті прибав дивовижний рекомендований пакет з Австрії від невідомої особи. У пакет було вкладено жалобне повідомлення про смерть фрау Маргарет Бекер і похорон, що відбувся ось такого числа, в ось такому місті. . . Тут же було додано листа від місцевого священника, отця Лехляйтнера, який повідомив пана Рубенса, що згідно з волею покійної, він опікуватиметься її маєтком, аж доки пан Рубенс не приїде, або не пришле якогось іншого розпорядження.

Пакет найперше потрапив до Ількових рук. Він прочитав, пустив щирю сльозу, а далі не знав, що з ним робити. Як ввести кохану Катрусю в „курс справи”? Це було не по силах Ількові, і він вдався до дружини, виголосивши таку ліричну передмову:

— Ти, Катрусенько, жінка. І зважаючи на це, більш тактовніше впораєшся з тяжким завданням — повідомити дочку про смерть матері. Повідоми, будь ласка, без мене, а я сидітиму десь у куточку й ні пари з уст. Зрештою ти знаєш, як це оформити, дотримуючись усіх дипломатичних правил. . .

Катруся повідомила. Дипломатично, чи не зовсім дипломатично, але ж дівчина, уся в сльозах, прибігла до батька й поклала свою гарну голівку на його груди, наче шукаючи захисту від горя. А в батька якраз сидів Іван, уже поінформований про трагічний випадок, і він добровіль-

---

21) Нема листа! (есп.).

но взяв на себе ролю розрадника. Іван сказав:

— Отож, люба дівчино, не побивайся даремно, бо вже нічого не поправиш і не повернеш. Усі ми помремо. Навіть я, отакій нібито ведмідь, колись вріжу дуба й лишиться від мене порожнє місце, якщо не рахувати безлічі випитих за життя пляшок. . . Не побивайся. Ти маєш тата Рубенса, хоч він, насправді, ніколи Рубенсом не був. Але й Рубан не зле прізвище. Ти — Катерина Рубан, та-това єдина донька, його гордість і втіха. Ти на два роки старша від моєї Лялі, Лариси то-нак, але ж скоро порівняєтесь і будете найкращими дівчатами в цілому світі. І ми вас віддамо заміж якщо не за принців, бо принци перевелися, то за дуже порядних хлопців, приміром, таких, як я й твій тато. . . А тоді вже — ваша справа. Захочете піднести батькові чарку горілки — піднесете, не захочете — обійдемося без вас, бо ж не уявляю собі, щоб із такими руками, як у мене (Іван продемонстрував ті руки) я не міг би навіть у сто літ заробити собі на пляшку й на кілограм аргентинського карне.²²⁾

Катруся впускала ту промову в одне вухо, а в друге випускала. Для неї була важлива не Йванова думка, а та-това. І вона запитала:

— Тату, я ж знаю, що мама ніколи не хворіла й не говорила мені про щось подібне. Чому вона померла, тату? Скажи мені. . .

Ілько нічого конкретного відповісти не міг, але згадав чийсь відповідний до нагоди вірш і продеклямував його, звичайно, про себе:

. . .Свята брехня! Отак збрехати
Могла лиш люблячая мати.
Щоб не завдать дитині біль. . .

---

22) М'ясо (ссп.).

Людина зрештою з усім мусить миритись. Мала Катруся зрозуміла, що жодні вияснення не допоможуть, що повертатись нема куди й лише, схлипуючи, запитала:

— Тату, чи ми колись поїдемо до Австрії?

— Поїдемо, донечко, аякже, ми ж там маємо гарний будинок, де ти народилась і виросла, відвідаємо могилки мами й твого прийманого тата Ганса...

— А що таке „прийманий тато“?

— Ну, це, знаєш, як у казці... Наприклад, лисичка приймає до себе, як свою дитину, вовченя, а ведмідь приймає собачку... Розумієш?

Катруся розуміла більше, ніж гадав собі Ілько, та це вже її справа. Головне -- вистаратися постійну візу для дочки, щоб ніхто вже більше її не турбував.

Справа була не дуже складна, але й не така вже проста. В Аргентині кожну річ можна „оформити“ за наявності доброї волі оформителів і грошей у тих, які згаданого оформлення бажають... Ілько не пошкодував кількох десятків тисяч песо й за місяць панна Катерина Рубан мала право перебувати в гостинній Аргентині до кінця свого життя.

А Ількові таки, справді, щастило. Він заробляв малярством такі несамовиті гроші, що йому зовсім стала не потрібна геологія. Старша Катруся була схожа на королеву, молодша — на принцесу. Необізнані зі справою люди говорили, що мати й дочка наче доповнюють одна одну, що тяжко знайти в світі таку подібність...

Але ж це з об'єктивного погляду була брехня. Катруся старша — визначно український тип, Катруся молодша — німецький. Хібащо губи й ямочки...

Зрештою хіба дивляться батько, чи мати на подібність своєї дитини? Їм вона байдужа, досить свідомости, що це моє, близьке, мною народжене...

Мала Катруся, люблячи „танте Катерину“, всім своїм еством тягнулась до батька. Може, тому, що батька так скрізь шанували, може, то був поштовх крови. . . У кожному разі, найінтимніші свої думки Катруся довіряла батькові, а він, як завжди позбавлений практичного змісту життя, казав:

— Катрусенько, ну, який я тобі дорадник? Іди до „танте Катерини“, вона тобі скаже багато більше. . .

Ні, мала Катруся шукала поради тільки в батька. Мабуть, у неї, в пам'яті лишилися останні слова матері:

— Фатер ніколи не розчарує тебе. Він — великий мистець, він мудрий, як. . . апостол. Тримайся тата й ти не пошкодуєш. . .

Катруся й не шкодувала. Що ж, матері нема, зате є оцей мрійник із золотими руками, не дуже пристосований до життя, але ж піжний, чуйливий, наче жінка. І чому він так довго, аж дванадцять років, жив окремо? Чому не приїздив? Щось треба було ще додумати Катрусі, або просто вирости. . .

17

На сімейній нараді було вирішено: за рік, як тільки настане європейська весна, Ілько, старший син і мала Катруся їдуть у туристичну подорож до Австрії. Часу ще лишалося багато, але треба заздалегідь полагодити різні формальності, особливо з тою туристичною візою. Ілько пішов до австрійського консула. Зустріч спочатку не обіцяла нічого доброго, та коли відвідувач з еспанської легко й невимушено перейшов на німецьку мову, а потім вийняв із кишені й поклав перед консулом коробку імпортованих найдорожчих гаванських сигар, справа обернулась інакше.

- Ви австрієць? — запитав консул.
- Ні, але я досить довго жив у вашій країні.
- Де саме?
- Біля Інсбруку.
- Таж Інсбрук моє рідне місто! А хто у вас там є?

Ількові не хотілося сповідатись перед незнайомою особою. Яке тій особі діло до його інтимних справ? Ілько відповів:

— Власне, не маю нікого, але ж я маляр і в мене є велике бажання відтворити деякі чудові гірські краєвиди. . .

— Маляр? Я малярством дуже цікавлюсь, трохи маляю й сам, однак, вибачте, мені ніколи не доводилося чути таке прізвище, як ваше. . .

Ілька „взяло за живе”.

— Так. Це моє офіційне прізвище, а мистецьке, можливо, вам відоме. Я — Рубенс.

Консул підскочив.

— Рубенс? Ви Рубенс? Той самий, що. . .

Консул потиснув кнопку дзвінка. Увійшов службовець.

— Хай нам принесуть щось перекусити і... пляшку коньяку. Прошу, швидко!

Це вже була зовсім інша людина, той консул. Де поділася служба пиха, усвідомлення своєї вищости перед звичайними смертельниками. . .

— Маестро, не майте сумніву. Віза вам буде, коли тільки схочете, і на потрібний вам термін. Але пробачте, що використаю вас. . . Моя дочка мріє про портрет роботи славного майстра Рубенса. Не відмовите? Я присилатиму за вами авто. Гаразд?

Розуміється, Ількові не годилось сказати „ні”.

Катруся старша щиро сміялася з такого „обороту справи”, а Катруся молодша лише поцілувала тата, вклавши в той поцілунок усе своє дитяче захоплення.

Ми вже казали, що Ілько не раз думав покинути працю геолога, а втім щось його стримувало від рішучого кроку. Власне, ця праця аж ніяк не обтяжувала Ілька. В експедиції його вже не посилали, він читав лекції для студентів, передавав молоді свій практичний досвід. А оскільки був блискучим викладачем, професора Рубана надзвичайно шанували й любили. Отже, довголітня звичка, взаємна любов до молоді аудиторії, що ловила кожне слово викладу, ота незрівняна університетська атмосфера стали другою вдачею Ілька й він почував би себе ні в цих, ні в тих, коли б те все відняти. А ще ж і практичний розрахунок: малярство — річ непевна. Йтимуть роки, буде слабнути зір, можливо, не стане певности в руці. А професорствувати Ілько зможе й до семидесяти літ, аби лиш його бажання. Словом, Ілько жив покищо по двох лініях: був професором Рубаном і великим майстром, Еліасом Рубенсом.

До речі, коли університетська адміністрація довідалася про поїздку Ілька до Австрії, вона запропонувала йому поєднати приємне з корисним, доручила низку геологічних завдань, розуміється, з відповідною, досить високою, оплатою. Тож подорож матиме напівприватний, напівслужбовий характер.

Місяць за місяцем наблизився час подорожі. Могутній чотиримоторовий літак покищо непорушно стояв біля дверей аеропорту. Ілько, Володько й Катруся, гарно одягнені, прощалися з рештою родини. Катруся за два роки виросла й так розцвіла, що вже можна було назвати її панною в повному розумінні цього слова. Висока, став-

на, з бездоганною „лінією” фігури, вона привертала погляди молодих і старших мужчин, вони її буквально тими поглядами „їли”. Та Катруся ще була дитиною й мабуть не усвідомлювала своєї надзвичайної вроди.

Останні поцілунки, помаху рук, знамено хреста здаля від старшої Катрусі, і літак, наче величезний птах, ірво-нувся в небо.

Не будемо зупинятись на тому леті. Він пройшов щасливо, якщо не рахувати кількох повітряних ям, куди зне-нацька всакував літак. Дехто не витримував і наповняв торбинку... Те ж трапилось і з Ільком. А молоді посміхалися й потішали тата:

— Нічого, татусю. Легше буде тобі йти по землі, звільнившись від зайвої їжі... А щоки доведеться трохи підфарбувати, бо занадто бліді, як у Діянки...

— В якої Діянки?

— А хіба ти не чув такого мисливського анекдоту? — спитав Володько. — То я тобі розповім. Власне, розповідаю зараз не я, а мисливець... Отже, мої панове, пішов я на полювання. Місцевість незнана, навколо густий чагарник, людей — ані душі. Йду я, тримаю напоготові рушницю, стрижу очима на всі боки... І раптом біжить із чагарника до мене моя Діянка, бліда, бліда...

— Чому ж вона бліда? — розсміявся Ілько.

— Бо побачила вовка.

— Це з серії мисливських анекдотів, — сказав Ілько. — Мисливців вважають за найбільших брехунів у світі. Так я схожий на Діянку?

— Ні, тату, — відповіла Катруся, — Володько завжди перебільшує, не такий ти вже й блідий...

За розмовами й жартами не чулися, як прийшли останні хвилини путі. Літак приземлився в Інсбруку, а звід-

ти ще треба було їхати двадцять сім кілометрів поїздом до кінцевої мети, до того містечка, де народилася Катруся.

Чудові тирольські краєвиди пропливали за вікнами поїзду. Зелені пасовиська, сліпучо-білі будівлі біля підніжжя Альп, величні, різноманітної форми, гірські шпилі. А повітря, наче проціджене крізь сито, таке чисте, запахуще, п'янке, що аж хочеться його пити, а не лише дихати ним. Благословенний край! І який же він тепер несхожий наче ще гарніший, бож їде Ілько з дітьми не як бездержавний волоцюга, а як громадянин сонячної Аргентини, багатий турист, перед яким радо розчиняться всі двері. . .

Мандрівники відпочили в дорогому готелі, пообідали й пішли з візитою до місцевого пароха.

— Отче, — сказав, привітавшись і назвавши себе Ілько, — я безмірно вдячний вам за турботи. Отже, прийміть від мене мій скромний дар для вашої церкви, чек на п'ятдесят тисяч шілінгів. . .

Священик знітився.

— На п'ятдесят. . . Мій пане, чим я заслужив таку вашу ласку?

— Дорогий отче, — продовжував Ілько, — а за ці другі п'ятдесят тисяч я би вас дуже просив — збудувати гарний надгробок для Ганса й Маргарети Бекерів. Ви знаєте майстрів, які можуть це зробити, вони ж, очевидно, подбають і про матеріал. А ви з ними розрахуетесь. Тільки, якщо можна, оформіть цю працю найближчим часом, бо я хочу на неї поглянути. Я тут буду три місяці. А тепер проведіть нас, будь ласка, на кладовище, а потім до нашого будинку. . .

Оминемо сумні деталі тих відвідин. Оминемо сльози Катрусі, схиленої на коліна перед могилою матері. Ось

і знайомий Ількові будинок. . . Він був замкнений та приїжджі одразу ж заходилися надавати йому житлового вигляду. Порозчиняли вікна, витерли пил, розстелили свіжі скатерки, повішали нові фіранки, столи й столики прикрасили квітами. Приміщень у домі не бракувало, тож розгашувалися з усіма вигодами, а Катруся вже збігала до крамниці й стала готувати смачну вечерю.

Усе в цьому домі було знане Ількові. Кухня, де завжди вонтузилась добросердечна тітка. Веранда із невеличким геслярським варстатом, де тігчин чоловік вистругував різні дощечки й палочки, а потім робив з них гарні шафки-аптечки із дзеркальними дверцятами й продавав крамницям. А ось у спальні, на тому самому місці, чудовий Гретин портрет. . . Вона обіперла голову на руку й посміхається так ніжно й щасливо, наче перед нею щойно відкрилась найбільша й найскладніша загадка життя. Ілько не візьме з собою цього портрета. Він мусить лишитись тут, як двійник померлої Грети, як її нетлінний дух. . .

Три дні подорожні відпочивали. Потім Ілько їздив у геологічних справах до Відня, а далі почалися щоденні, надзвичайно цікаві мандрівки в гори. З наплечниками, повними їжі, з мольбертом і фарбами в скриньці, з похідним геологічним приладдям, трое туристів вешталися по мальовничих схилах Альп, збирали рідкі камінці, рослини. Володько завзято ловив метеликів, а Катруся ганялась за едельвайсами — таємничими квітами гір.

Одного разу, коли Ілько малював якийсь старовинний замок над урвищем, до нього наблизився незнайомий юнак. Було в тому юнакові щось виразно аристократичне. Вузькі, випещені руки, білявий чуб непокірними пасмами спадав на чоло, тонкі, якось капризно вигнуті уста, приємно посміхались.

— Добридень! — сказав юнак. — Дозвольте познайомитись... маестро, поглянувши на малюнок і одразу опічивши його мистецьку вартість, — додав він шанобливо. — Франц Габсбург!

Ілько отетерів.

— Габсбург?!

— Так, мій пане, — скромно підтвердив юнак, — а ото руїни одного з наших родових замків. Ви їх надзвичайно добре змалювали...

В цей момент прибігла Катруся й, не звертаючи уваги на незнайомого хлопця, защебетала по-українському:

— Тату, глянь, яку чудову квітку я зірвала. Чи ти бачив щось подібне?

Юнак зачарованими очима спинився на Катрусі, посміхнувся й сказав теж по-українському:

— Якщо панна схоче, я можу їй нарвати цілу китицю таких квітів. Треба лише знати, де вони ростуть...

Ілько отетерів знову.

— Звідки ви знаєте нашу мову, пане Франц? Адже ви...

— Я внук, хоч і не в безпосередній лінії, Вільгельма Габсбурга, або Василя Вишиваного. Це ім'я ви, маестро, напевне, чули...

— Аякже, аякже! — схвильовано вигукнув Ілько. — Хто ж з українців не чув про Василя Вишиваного, великого приятеля нашого народу.

— Ну, й дякуючи дідові, — продовжував Франц, — я опанував вашу прекрасну милозвучну мову в такій мірі, що можу вільно говорити, читати й писати. Дід казав, що вона може пригодиться...

— Його, князя Габсбурга, знищили большевики?

— Так. Зловили після капітуляції Німеччини й знищили. Жорстокі большевики!

Ілько досі не міг вийти з дива.

— А ви ж, принце, що тут поробляете?

— Не називайте мене принцем, маестро, — заперечив Франц Габсбург. — Який я принц? Правда, мій пра-прадід, Франц-Йосиф був імператором Австро-Угорщини, а я... маю до цього таке ж відношення, як сучасні гуси до славних римських гусей... Ми, нащадки так званих, „високих” родів, усвідомили відмінність теперішньої епохи й абсолютно не претендуємо на колишні титули й матеріяльні вигоди. Ми йдемо в ногу з віком. Здається, Беранже нашу долю передбачав інакше, він писав:

Французи ввічливі, подайте, Бога ради,
Подайте правнукам французьких королів...

Але ж ми милостині не просимо й не попросимо. Внук Вільгельма Гогенцоллерна пішов на службу в гітлерівський вермахт. Це, до речі, не робить йому великої чести, а все ж таки, він був вояком, а не прошаком. А внук Вільгельма Габсбурга присвятив себе науці й з цього їстиме хліб...

— А дозвольте спитати. -- сказав Ілько, — якого роду науку ви собі обрали?

— Я геолог, — відповів молодий Габсбург.

— Геолог?!

— Чому ви дивуетесь?

— Я не дивуюсь. Я вражений тому, що й я геолог...

Тут уже Ількові довелось признатися, що він завідує катедрою геології в університеті Буенос Айресу й має власні наукові праці...

— А як ваше прізвище, маестро?

— Рубан. Ілля Рубан.

— О! Тож я цікавився вашими працями в своєму віденському університеті, бо вони перекладені на німецьку мову. Значить, ви професор Рубан?

— Так...

Юнак захоплено потис Ількові руку.

— Очевидно, — сказав він, — сам Бог поставив вас на моїй дорозі... Я ж за два-три місяці їду до Буенос Айресу для практичної роботи в районі Андів і, сподіваюся, що ви, з ласки вашої, допоможете мені там зорієнтуватись...

О, певно, певно, пане Франц. Можливо, навіть, що будемо їхати разом, бо я тут на становищі туриста...

Таким чином, зав'язалося нове цікаве знайомство. Франц подружився з Володьком, хоч між ними було п'ять років різниці. Та найбільше, мабуть, притягала Франца Катруся. Він не смів признатися в цьому чотирнадцятилітній дівчинці, навіть уникав бути з нею на самоті, але очі юнака без слів говорили про те зерно, яке глибоко заронила в його душу блакитноока чужинка... Кожне її бажання миттєво виконувалось. Одного тільки слова було досить, щоб Франц зрозумів думку Катрусі. „Чи не виховує він собі дружину? — міркував іноді Ілько, але зразу ж відкидав це передбачення. „Ач, чого захотів! Принця? Ні, далеко кущому до зайця, Рубанові до Габсбурга”.

Франц мешкав у свого університетського приятеля, але всі дні й вечори проводив разом із Рубанами. Він помагав Ількові виконувати геологічні завдання, видряпувався на такі кручі, куди не сила була вилізти підтопаному вже професорові. А той, ніби компенсуючи Франців труд, намалював такий його портрет, що юнакові захопило дух.

— Маестро, — говорив він, — я, власне, не можу доладу збагнути, що в вас переважає: професор геології, чи професор малювання. . . Таж ніхто з відомих і славних наших мистців не потрапить зробити щось подібне. Чому ви зовсім не присвятите себе малярству?

Ілько до пори, до часу не хотів відкривати своїх карт. Він навіть словом не згадав „Рубенса”, ухилився й прибіднявся. . .

— А ось так, пане Франц, малюю від скуки. . . Краще бути професором геології, ніж мистецькою богемою. Старий уже я для богеми. . .

Франц із його проникливим розумом відчував за Ілковими словами якусь хитрість, або таємницю, та йому незручно було викликати на відвертість старшу людину, яка годилася йому в батьки. Хай прибідняється поки, а в Буенос Айресі Францеві все стане відомо. . .

Одного разу він сказав:

— Ось ви, професоре, назвали мене колись принцем. . . А цей принц чуває себе на власній батьківщині чужим. . . Може, вам відомо, що моему батькові, князеві Оттонові, теперішній уряд відмовив у праві мешкати на терені Австрії. А мені з трудом-бідою дали дозвіл учитись у віденському університеті, взявши попередньо підписку, що я не провадитиму жодної політичної діяльності і. . . не буду претендувати на трон своїх предків. Яка глупота! Так само не вільно мені по закінченні студій лишатись тут на праці. Розумієте, що це значить? Але — нічого. Габсбурги не з ніжних, їх не так легко вибити з колії життя.

Швидко минали лагідні, літні, європейські дні. Над могилами Ганса й Грети височіла металева, мистецьки оформлена, закрита з трьох боків, арка з хрестом угорі. Отець Лехляйтнер докладав усіх старань, щоб догодити

своєму добродієві, а по закінченні робіт коло надгробку, хотів розрахуватись.

— Тут, пане Рубане, ще лишилося ваших десять тисяч. Прошу прийняти.

— Отче, — відповів Ілько, — я не потребую їх. Віддайте ці гроші найбіднішій родині вашої парафії, і це буде найкращим розрахунком зі мною. . .

„Ні, цей чужинець якийсь святий! — думав парох. — „П'ятдесят тисяч на церкву, десять на бідних, а пам'ятник закроїв такий, що й королеві не соромно було б під ним лежати. . . Дай, Боже, здоров'я рабу твому Еліасові!”

Треба було щось робити з будинком. . . Продавати не хотілось, а замикати знову — якось воно не по-людськи. Мовляв і сам не гам і другому не дам. . . Тож і цим разом вдався Ілько за порадою до отця Лехляйтнера.

— Дорогий отче! Цей будинок належить моїй дочці. Вона неповнолітня, а я не хотів би користатися з прав опіки й продавати його. ІЩо ж мені придумати?

— Якщо буде на те ваш дозвіл, пане, я оселю тут бідну бездітну родину. Вона з восьми кімнат займатиме дві, а решту буде дбайливо доглядати. І ви зможете будь-коли приїхати, або ж прислати когось із своїх знайомих на дачу. Бо дуже багато чужинців цікавляться нашим Тиролем, приїздять сюди відпочивати й лікуватись. Влаштує вас це?

Безумовно, це було найкращою розв'язкою. Ілько подякував священникові й потроху став готуватись до зворотньої дороги. Франц на кілька днів відлучився попрощатись із своєю ріднею десь у Німеччині, а до Аргентини їхав разом з Рубанами. Австрійський принц дуже діяльно виконував усі подорожні функції, а Катрусі не до-

зволяв нести навіть легенької валізки. Знов Інсбрук, аеродром, літак, і наші мандрівники, втікаючи від європейської осени, стрибнули в субтропічну весну.

18

Розуміється, Ількові не випадало покинути колегу-подорожнього десь на вулиці й попрощатись із ним. Будинок Ільків був просторий, на десять кімнат, і місця в ньому, як кажуть, нова людина не перележить... Тож і „принц” Габсбург став гостем, а далі квартирантом Ількової хати.

Треба сказати, що того аристократичного хлопця відразу чомусь палко полюбили Ількові діти. Може, тому, що він вільно говорив по-українському, а може, завдяки життєвому правилу, що слабших тягне до сильного та ще й доброго на додачу. Проте, Франц недовго сидів на місці. Якраз почався весняний період експедицій, і геологічна група, очолювана досвідченим місцевим науковцем, вибралася в далекі мандри.

Ілько мав конфіденційну розмову з дружиною:

— Щось наш гість аж надто задивляється на Катруся. . . Він, правда, порядний хлопець, і я не можу припустити поганого, але ж. . . оця соціальна невідповідність, високий рід, якимсь воно, знаєш, лякає. . .

— А чого там лякає? Певно, що Катруся не стане королевою, але матиме чоловіка, про якого можна тільки мріяти. Зрештою це її справа і. . . що Бог дасть.

Час летів. Кожні будні в кожній країні не можуть похвалитися різноманітністю. Виробляється певний стандарт: праця, відпочинок, сон. Іноді бувають відхилення, якісь домашні свята, поїздки до театру, катання в моторових човнах, та й це минає без особливих вражень, трохи від-

свіживши людську душу, подарувавши тій душі додатковий промінчик світла.

За чотири роки не настало істотних змін. Хібащо постарілися старші й вирости малі. Одного вечора прийшли до Рубанів Іван і Марія. Були вони якісь заклопотані, попросили розмови „в чотири ока”, без дітей. Іван відкашлявся, закурив цигарку й урочисто почав:

— Так ось мої друзі й куми, така, значить, справа. . . Нашій Лялі, як вам відомо, шіснадцять років. Дівча, можна сказати, виростило, хоч для нас воно ще дитина, тількино скінчило середню школу. І дуже дивно було нам почути від неї, що вона має нареченого й просить поблагословити її на шлюб. А наречений. . . Хто б, ви думали? Навряд, чи догадаєтесь. . .

Ілько забарабанив пальцями по столі й хитро посміхнувся. Він не раз бачив гарненьку, як справжня лялька, Іванову Лялю в супроводі свого старшого сина, а той вражий син завжди відмовчувався на батькові конкретні запитання й розповідав мисливські анекдоти. . .

— А чого там не догадатись? — відповів Ілько. Може, вам усім позасліплювало, а мені аж ніяк. Наречений вашої Лялі Володимир Ілліч Рубан.

Катруся сплеснула руками.

— Та невже? І чому ж він нічого не сказав своїй мамі? !

— Бо спочатку хотів поговорити зі мною, — пояснила Марія. — Мої батьки, казав, суперечити не стануть, а ось ви, Маріє Антонівна, — хто зна. Чи не піднесете мені гарбузяку завбільшки з оту діжу. . . Таж не мати, кажу, підносить, а дівчина. Питай її, а не мене. А я вже, каже, давно спитав, рік тому. . . Ну, й що ви на це?

— В порядку! — відповів Ілько. — Володькові двадцять три роки. Наступного літа він закінчує свій інженерний факультет. Хай будуть щасливі!

Звичайно, як водиться, з приводу такої небуденної okazji, було випито досить горілки й вина, а Володькові, у присутності сватів і всіх дітей, мама зробила прочухана...

— Так ось який у мене син, навіть не похвалився... Володько підійшов і поцілував маму.

— А чого там, мамусю, хвалитись? Ти ж мені не хвалилась, коли виходила за тата...

Жарт мав успіх. Іван реготав, як у бочку, і висловив надію, що з таким зятем ніколи сумним не будеш. Правда, Ляля ще дуже молоденька, треба було б їй погуляти, але... батьківська справа другорядна, хібащо доведеться потрусити кишенею й улаштувати бучне весілля.

А Франц мовчав. За ці чотири роки він зробив гарну наукову кар'єру, вже був асистентом у професора й мав широку перспективу на майбутнє. Чому ж він мовчить? Мабуть, таки правий був Ілько, казавши, що Рубанові до Габсбурга далеко...

Восени, коли почало дихати холодними вітрами, ясного, погожого дня, біля Іванової хати спинилося кілька десятків власних і найманих авт, що поверталися з церкви. Маленька усміхнена Ляля в білій сукні з довгим „треном”, з весільною короною на голові, вистрибнула, як легкий метелик, і в оточенні гостей, під руку з чоловіком, попростувала до ганку. Тут молодих, як водиться, обсипали зерном і запросили всіх до весільного стола. Іван таки добре „потрусив” кишенею. Мабуть, на тому столі скупчилися найліпші й найсмачніші в світі закуски й напої...

— У мене одна дочка, — казав Іван, — тож хай вона не докорить батькові, що я для неї поскупився. А ви, мої любі гості, споживайте це все без найменшої ощадности, бо я можу ось зараз виновити ще два такі самі столи. . .

На весіллі було багато гарних дівчат, та за найгарнішу всі вважали Рубанову Катрусю. Вона скінчила свою вісімнадцяту весну й сама була, як весна, щедро осяяна сонцем молодости й дівочої краси. Її пишна золотоволоса голова гордо височіла над весільним оточенням і здавалося, що це вона тут головний персонаж, ота королівна, заради якої билися на смерть лицарі. . .

Як водиться, не бракувало промов — серйозних і жартівливих, не бракувало сміху й справжньої молоді радості. Та найбільшою несподіванкою була промова Франца. Він устав, уклонився гостям, окремо уклонився Катрусі й сказав:

— Мої панове, я спізнився із своєю промовою точно на один рік. . . Але що ж, не впорався. . . Я такий самий вигнанець, як ви. Габсбургові нема місця на його батьківщині. Та я й не журюся. Мені важливо було довести всім моїм зарозумілим землякам і тим, які вважають князів і принців за паразитарну верству, що ця верства не гірша за інших. . . Я купив собі тут маєток. Він має небагато землі, всього двісті гектарів. Але там ви знайдете все, починаючи від парку, овочевого саду й до. . . замку. Професор Рубан, тобто, славний мистець Рубенс колись малював руїни мого родового замку. Цей має, приблизно, такий же вигляд. Але він збудований за гроші, зароблені власним моїм трудом. Я поспішав із будовою, думав, що її буде викінчено ще того року, але ж не пощастило. Тепер я маю честь запросити вас усіх до себе наступного

дня й там ми відсвяткуємо мої заручини з панною Катериною Рубан. . .

Гості несамовито заплескали в долоні, а Франц додав:

— За звичаєм, що існує скрізь, я прошу вельмишановних батьків моєї нареченої дати згоду на наш шлюб і присягаюсь: якщо мою дружину й не зватимуть княгинею, то вона завжди буде такою для свого чоловіка й не зазнає жодної прикристи в житті.

Весілля Володька й Лялі перетворилося в подвійне свято. Іван не втерпів і, так би мовити, коментував загальний радісний настрій:

— Ось бачите, любі мої свати й гості. Колись я казав, що наші дівчата знайдуть собі гарних чоловіків, хоч і не принців, бо принци перевелися. А виходить, що перевелися вони не зовсім. . . Пан Франц є справжній принц, що б там про це не говорили. Та найголовніше, що цей принц — людина й такий самий трудівник, як я, Іван Давигора. Ми йдемо кожний своєю дорогою. Сват мій, Ілько Рубан і пан Франц Габсбург вчені, а я — ні. Моя кар'єра тут почалася й, мабуть, скінчиться на склепі з вином. Багато я перетягав тих барилець, трохи менше випив. . . Тепер не тягаю, тільки сиджу, як пан, у конторі й розподіляю нашу винну продукцію. Є в нас всіляка, і вища, й нижча. У кожному разі, дорогий пане Франце, як будете робити закупи для весілля, зверніться до Івана Давигори, а він уже подбає про те, щоб ваш весільний стіл пишався найрізноманітнішими й найліпшими в цілому світі напоями.

Потім Іван продемонстрував свого чотирнадцятилітнього Петра.

— Ось дивіться, панове, хлопцеві ще тільки добігає чотирнадцять, а він усього на півголови менший від бать-

ка. А нога... В цілому місті треба пошукати за такими великими черевиками. Уявляєте, який він буде по шістьох роках? Шкода, Ілька Андріяновичу, що нема в тебе другої дочки. Вона б колись дуже пригодилась...

Не будем спинятись на бучних заручинах Франца й Катрусі й на ще більш бучному їх весіллі. Уся ця історія зрештою не дуже цікава для тих, хто не бере безпосередньої участі в шлюбі... Хібащо відзначимо весільний Ільків тост. Він сказав:

— Дорога моя доню й ти, мій любий зятю, Франце! Рід Габсбургів дуже відомий в історії, рід Рубанів не дуже відомий, якщо не рахувати мого пра-прадіда, полковника Данила, який був поранений у війнах двадцять п'ять разів і все ж таки дожив до ста восьмого року життя. Я бажаю вам щастя, а щоб дочка моя Катерина краще пам'ятала батька, а ти, Франце, щоб до свого замку прибудував зо дві додаткові кімнати для мене й моєї дружини, коли нам буде по сто років, ось вам чек на мільйон пезів...

Треба сказати, що пези на той час уже дуже покотилися вниз, а проте це був поважний і відчутний дарунок. Гості ахнули від здивування, а Іван нахилився до Рубанової Катрі й зауважив:

— І що було б вам, свахо Катре, народити хоч якусь завалашеньку дівчину... Пропає мій мільйон!

19

Після двох, будьшо поважних подій, у родині Ілька запанував спокій. Старший, за Володьком, Сашко студіював медицину й готувався незабаром оголосити війну всім хворобам, знаним і незаним. Молодші вчилися в середній школі й ще не визначили свого фахового шляху. Так би, може, й дожили всі тихо-мирно до наших днів, вирос-

таючи, одружуючись, плодячись і розмножуючись потроху, коли б не ще одна пригода з Ільком, яка потрясла його самого і всю його родину із сватами включно. . .

Серед різних наукових новин, прочитав Ілько повідомлення про те, що наступного літа, в Москві, відбудеться світовий з'їзд відомих геологів. Тут же перераховувались і прізвища відомих. . . Поруч із назвою „Аргентина” стояло: професор Ілля Рубан. З цим повідомленням Ілько побіг до своєї Катрусі.

— Дивись, Катрусю, без мене мене оженили. . .

— Не поїдеш! — авторитетно вирішила дружина. — От іще! Ти забув, як було з Петром Капицею?

— Так то ж Капиця, світовий учений. . .

— Ти в мене теж світовий. Бач, переклали на німецьку, французьку й англійську мови. Дурня не переклали б. . .

Правду кажучи, Ількові й самому не дуже хотілося їхати до Москви. Було б цікаво познайомитись із колегами-науковцями, та слово „Москва” лякало. Адже нема такої підлости, на яку не були б здатні соратники й учні Сталіна. Ілько чув, що одному „новоспеченому” американцеві з України, коли він поїхав туди з туристичною візою, сказали:

— Да какой вы, к чорту, американец? Ви же наш, советский. І нікуди ви не будете возвращаться, родіне тоже нужны кадры. . .

Ілько викинув з голови думку про небезпечну подорож і провадив далі свої справи. Десь за місяць уся родина, разом із Давигорами й Габсбургами, що вже мали блакитноокого нащадка, збиралася на відпочинок у мальовничий район Андів. Робили різні закупи, листувались із адміністрацією розкішного гірського готелю, радісно метушилися кожен по-своєму. І ось тоді Ількові прийшло

дуже чемне запрошення до советського консульату. Катруся радила зігнувати запрошення, мовляв, коли б не було якоїсь пастки, та Ілько вперся.

— А чому ж не піти? Хіба це Україна? Тут у них короткі руки. . .

Іван Давигора, що підтримував думку Катрусі, але не хотів перечити їй сватові, запропонував компромісний вихід:

— Ти можеш піти, Ільку Андріяновичу, але з тобою піду й я та два твої старші сини. Можна прихопити й мого, бо він, так мені здається, подужає двох твоїх, дармащо має неповних шіснадцять років. Ну, а з такою охороною жодний консул не посміє заводитись, хібащо матиме десять „архангелів” — енкаведистів біля себе. . .

Десь за тиждень, Ілько в оточенні своєї надійної охорони, вирушив до советського консула. Прийняли його швидко, без ніякої черги, тільки були здивовані, що замість одного запрошеного прийшло п'ятеро.

— А єто кто же, ваши родственники? — спитав консул.

— Так. Це — сини, це — сват, а ото малий — його син.

— Малий, говорите, С такими малими можно весь свет завоевать. . .

— Нам це непотрібно, — відповів за всю делегацію Іван Давигора, — хай завойовують інші. . .

Ну, хорошо. — почав офіційну розмову консул, — гепер будем говорить о деле. Почему же вы, господин профессор, не уведомили нас о своей готовности поехать на съезд геологов? Ведь в сообщении было сказано, что все поименованные там научные работники благоволят

сейчас же обратиться к консулу на предмет получения визы. . .

Ілько зразу ж уловив іронію в слові „господин” і спокійно відповів:

— А я й не збирався їхати на той з'їзд.

— Как это не собирались? Ведь будут все известнейшие геологи мира. И неужели вам не хочется посмотреть на свою родину?

— Моя батьківщина, — сказав Ілько, підкреслюючи це слово, — не Москва, а Україна.

— Ну, это все равно, уважаемый профессор. Давно ли вы были советским гражданином?

— Був та нема. Я служу тій державі, яка прийняла мене й дала змогу працювати.

— А у нас такой возможности нет? Вы же образованный человек, вероятно, владеете несколькими языками, читаете разные научные отчеты. . .

— Ну, і що з того? Перестаньмо гратися в ката й мишу, пане консуле. Мого батька й брата розстріляли, а такі речі не забуваються і. . . не прощаються.

— Ах, господин профессор, это же было во времена позорного культа личности. У меня тоже расстреляли брата. Но теперь никого не обижают. Кстати, у вас же есть еще мать. . .

— Навряд. Коли я виїздив, їй було 55 років, а зараз. . .

— Семьдесят. Точно семьдесят, — підказав консул. — Впрочем, зачем я буду вас интриговать? Вот посмотрите. . .

Консул відчинив шухляду стола, дістав звідти фото й, посміхаючись, поклав перед Ільком.

— Это кто?

— Мати! — сказав зблідлий Ілько. — Це — мати. . .

— А тепер прочитайте, що написано на обороті.

Ілько прочитав: „Мойому дорогому синові Ількові від матері”.

— Ну, що? Її підпись, или поддельная? И когда было подписано? Два месяца назад, правда? Слушайте, господин профессор, зачем вам эта Аргентина? Мы перевезем всю вашу семью и вещи за государственный счет, дадим прекрасный дом в какой хотите местности и работайте себе спокойно...

— Ні, пане консуле, цього ніколи не буде.

— Отказываетесь? Все еще не верите нам? Тогда в Москве вас встретит мать и будет с вами до самого вашего отъезда из СССР. Хотите?

Ілько замислився, потім твердо відповів:

— Пане консуле, я розумію вас. Мій науковий досвід, можливо, чогось вартий і ним цікавляться там... Він не являє собою державної таємниці тої держави, для якої я працюю, й я радо поділюся ним не тільки із советськими вченими, а й з іншими. Але справа стоїть так, що ми мусимо з вами торгуватись... Отже, умова: за два тижні моя мати повинна бути ось тут і тоді лише я поїду на з'їзд до Москви. Без цього розмови наші зайві. Крім того, я виїду на правах дипломатичної, себто, недоторканої особи. Це вже я влаштую сам, договориюся з нашим урядом. Гаразд?

Консул покрутив головою.

— А вы стреляный воробей, господин профессор. Ну, ничего. Пусть будет по-вашему.

У Катрусі на кілька хвилин відібрало мову, коли вона почувала, що Ілько погодився їхати до Москви.

— Та чи ти не здурів? — спитала вона нарешті. — Чи тобі ще мало Колими? А на кого ж лишаться твої діти? Іди мені зараз же й відмовляйся!

— Ні, Катрусю, я не відмовлюсь. Навіть дивно мені чути ось таке від тебе. Адже я роблю це за ціну життя своєї матері.

Дружина замовкла, знаючи, що лагідний і м'якохарактерний Ілько в окремих важливих випадках ставав гвердим, як камінь, і годі було з ним сперечатись.

У кожному разі, консул не збрехав. Точно за два тижні син, невістка, внуки і навіть правнучка, недавно народжена Володькова наслідниця, зустрічали в аеропорті бабуню. Вона була старенька, підтоптана, але досить бадьора і, звичайно ж, за жіночою вдачею, довго витирала хусточкою очі, обціловуючи по черзі весь Рубанів рід, радіючи, що нарешті здійснилася її материнська мрія й вона побачила свого Ілька.

Після привітань, взаємних розпитувань і веселої поїздки автами додому, Ілько спитав матір:

— Мамо, а як це потрапила до советського консула в Аргентині ваша карточка? Ось подивіться. . .

— Як потрапила, того вже я не знаю. А приїхав до мене в село один якийсь товариш із фотографом, зфотографував мене, а потім каже: підпишіть для свого сина. . . Я просто отетеріла. Для якого сина? — питаю. Та для Ілька ж, каже, для Іллі Андріяновича. А хіба ви знаєте, де він живе? Знаємо, відповідає, бабусю, добре знаємо, ось незабаром зустрінетесь із ним у Москві. . . У Москві? Так, так. Ми ще раз приїдемо до вас і заберемо. Чекайте, каже. Ну, я, признаюся, почала тривожитись. Де ж він, мій син, думаю. Чи не в тюрмі? Так ні, до тюрми матір би не возили. Я ще й досі пам'ятаю, як ганяли отаких бідолашних матерів, коли ми ходили відвідувати своїх. Як носила передачу своєму братові, Петрові. . .

Бабуня від спогадів знову розплакалась, і Ілько змінив тему балачок. Треба ще було підготувати матір до неприємної перспективи поїздки до Москви... А мати наче вгадала синову тривожну думку й розповідала далі:

— Не знаю, кому я зобов'язана своїм щастям. Спочатку, казали, повезуть до Москви, а потім являється той самий товариш, тільки вже без фотографа, й каже: збирайтеся, бабуню, швидко, раз-два! А куди, питаю, в Москву? Ні, ще далі, туди, де ваш син, в Аргентину... Ой, Боже! Я про таку країну ніколи й не чула. А проте, чи мені не однаково? Я ж їду до Ілька. Ну, напхала я свою торбу. Добре, що ні кола, ні двора, то й кидати нема чого, не шкода. Подякувала добрим людям, у яких жила-проживала, взяла ще окремо, у вузлик, грудочку рідної землі, сховала за пазуху. Це вже, як помру, то щоб поклали в домовину. А тоді — далека дорога. Ох, і страшно ж було! Летимо й летимо, то під хмарами, то понад хмарами, а потім — над океаном. Ве-елика річка! Мабуть, наших Дніпрів треба з тисячу, щоб дорівнялись у просторі...

— А яке ж, мамо, тепер життя в Україні?

— Яке життя? Ти його, синку, знаєш... Колгосп, праця, на трудодні трохи кинуть... Ну, правда, вже мало кого арештовують, хоч буває й це.

— І ви працювали в колгоспі?

— Авжеж, працювала. Курятницею була. Воно й робота легка, тількищо нагодувати птицю та хлівці почистити, а ще яйця зібрати, як почнуть нестись.

— А кому ж ті яйця, колгоспникам?

— Ні, синку, в колгоспників мають бути свої кури. Це як хтось приїздить із району, чи з області — то для них.

Непомітно наблизився час відлету до Москви. Катруся, як кажуть, майже виплакала очі, але мати, на диво, була спокійною.

— Я, сину, казала вона, — завжди передчуваю якість нещастя, але тепер — ні. Ідь з Богом і щасливо повертайся.

Ілько також був спокійний. У нього, в кишені, разом із візою лежав урядовий документ, який стверджував, що професор столичного університету й дійсний член Академії Наук Аргентини їде, як дипломатичний урядовець і не підлягає ані контролі, ані затримці після закінчення з'їзду. Більше того, професор Рубан був зобов'язаний повернутись до певного числа такого ось місяця з уваги на початок його лекцій в університеті. Ілько мав добрі зв'язки в урядових колах, і такий документ не був „липою”, а справжнім паспортом, що видавався лише дипломатам. Про всяк випадок, Ілько повідомив і секретну поліцію, куди й чому він їде.

З'їзд був надзвичайно цікавий. Ілько не шкодував, що поїхав. Його виступ привернув увагу всіх представників геологічної науки, питали, чи не можна було б приїхати до Аргентини й обізнатись на місці з великими досягненнями в цій галузі.

— А чому ж не можна? — відповідав Ілько. — Наша Академія радо обмінюється живим досвідом з іншими Академіями. Приїздіть, будь ласка, а я буду вашим гідом...

По закінченні з'їзду, Ілько ще мав час і хотів поїхати в Україну. Хотів... Але до кого? Єдина рідна душа, що там була, тепер уже далеко, за неї можна не журитись. Іхати ж просто, як турист, чи варто? Тільки роз'ятрити

невигойну рану, ще раз усвідомити своє довічне вигнання, свою цілковиту зайвість на советській батьківщині.

Замість нової, уже „внутрішньої” туристичної подорожі, Ілько блукав по Москві. Він бував тут і раніше, перед еміграцією, отже, не потребував звертатись до гіда.

Пройшовся по Червоній площі, біля Кремлю (колись тут вештатись суворо заборонялось), зазирнув і на подвір'я цієї історичної цитаделі Російської імперії... Там, у кутку, біля стіни, зауважив комуністичний пантеон і в числі інших — могилу „батька народів”, викинутого з мавзолею невдячним соратником Микитою. Ілько на хвилину спинився й, озирнувшись навкруги, плюнув у напрямку „історичної могили”. Скільки людської крові на цьому світовому катюзі! — подумав Ілько. — Він був наповнений чужою кров'ю, як блощиця, і дивно, що та кров не просочилась крізь землю й мармурову плиту та не залила весь пантеон...

На просторій площі імені Маяковського, біля його бронзової постаті, Ілько довго міркував над долею цього советського барда й будьщо визначного поета. По-батькові — росіянин, по-матері — українець, він іноді підносився до вбивчих, можна сказати, цілком націоналістичних характеристик і попереджень. Наприклад:

Слушай, товарищ москаль,
На Україну ока не скаль...

І в той же час був беззастережно відданий збірній советській батьківщині, з її центром — Москвою. А проте, від добра добра не шукають, і коли б поетові Маяковському того добра, справді, вистачало, не підніс би він у 37 років пістоля до скроні й не поставив би крапки на своєму житті.

Ілько вже збирався розпрощатися з Москвою, та раптом його запросили до міністерства чужоземних справ. Хто приймав Ілька — він не знає. Людина випещеного вигляду, з колючими очима й іронічною складкою в кутиках уст чемно запросила „професора Рубана“ сідати, почастивала чаєм із чудовими московськими тістечками й почала дискретну розмову по-українському:

— Отже, професоре, не хочете повернутись?

— Не хочу.

— Чому? Боїтесь? Але в нас зла не пам'ятають. Ви співпрацювали з німцями, були якимсь там районним редактором, лаяли Сталіна, та він того заслуговував... Верніться. Хоч ви й добре влаштувалися в Аргентині, але ж там паскудний клімат, нема де покупатись уліті, крім брудних Парани й Ля-Пляти. А в нас — ого! — Хочете — оселитесь в Україні, та й у Москві, власне, під Москвою, на дачі, гарно. Подумайте: окремих дачний будинок, окрема п'ятикімнатна квартира в місті, різні закордонні відрядження, премії, ордени...

— Ні — сказав Ілько.

— А хіба вам нічого не промовляє до серця слово „батьківщина“? Для чого віддаєте ви свої знання чужій державі? Адже ті знання ви, перше, набули тут, дома... Лишайтеся! За два тижні спеціальний літак перевезе сюди всю вашу родину й усі речі. Про це ж раніше вам говорив і наш консул в Аргентині...

— Ні! — знову сказав Ілько.

Тоді колючі очі співрозмовця обернулися в справжні голки, рот скривився в саркастичну усмішку, кулак над столом стисся до хрусту й випещена людина скорше прошипіла, ніж промовила:

— С-сучий сине! Щастя твоє, що ти запасся дипломатичним паспортом, а ми не хочемо із-за г... псувати стосунки з прихильною до нас Південно-Американською державою. Котись до всіх чортів, „господін професор!”

Ілько „викотився” з міністерства, як справжній м'яч, і чимдуж чкурнув на аеродром. А поки не піднялись у повітря, Ілько весь час тривожно позирав крізь віконце й молився:

— Винеси, Господи, звідси мою душу!

Тільки пересівши на літак Південно-Американської повітряної лінії, опинившись над оксаном, відчув себе Ілько безпечно й полегшено зітхнув. А коли побачив на аргентинському аеродромі свою, досі ще гарну, Катрусю, матір і дітей, перехрестився й сказав, вітаючись:

— Ну, тепер уже я сидітиму з вами. Не хочу жодних пригод!

Кінець.

КНИЖКИ ЦЬОГО Ж АВТОРА:

1. Пахощі (Збірка оповідань)
  2. Володар-страх (Драма)
  3. Поразка маршала (Збірка оповідань)
  4. Будні советського журналіста (Спогади)
  5. Проти шерсти (Гуморески й сатири)
  6. Чарівна дружина (Новелі)
  7. Записки слідчого (Спогади)
  8. Між двома смертями (Повість)
  9. Невигадане (Збірка оповідань і новель).
-

Обкладинка роботи **Володимира Пилишенка**